

עיטורי ירושלים

שמירת הלשון

ישיבת 'עטרת ירושלים'

אב - אלול תשע"ה | גליון מספר 106

תוכן

3	קורות רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל
8	רבנו הרב צבי יהודה צדק! הרב שלמה אבינר
11	שו"תים קצרים הרב שלמה אבינר
18	חובה להתרחק מלשון הרע הרב שלמה אבינר
20	הלכות לשון הרע בשולחן ערוך הרב שלמה אבינר
21	חוק לשון הרע לבדוק אם רלוונטי עדיין הרב שלמה אבינר
23	לשון הרע על חילוני הרב שלמה אבינר
24	ההשמצה הגזענית שהרגה איש הרב שלמה אבינר
27	תענית דיבור הרב שלמה אבינר
29	כוח הדיבור הרב אביב צובירי
32	זוגיות ולשון הרע הרב רפאל שנור
45	הרע ועין רעה ר' אברהם צהר

החוברת מוקדשת לעילוי נשמת

הדסה מרכוס זצ"ל ו"ו Hadassah (dassie) marcus z"l

האישה הטובה והמסורה אשר פעלה ללא לאות למען חיזוק התורה
וההתיישבות בכל חלקי ארצנו ולמען עניי ארץ ישראל
תהא נפשה צרורה בצרור החיים עם כל הצדיקים

ישיבת עטרת ירושלים

הגיא 51, ירושלים העתיקה, ת"ד 1076 ירושלים 91009
טל' 02-6284101, פקס' 02-6261528 | www.ateret.org.il

עיצוב גרפי: סטודיו מ"ו 052-7203050

קורות רבנו

רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

ערך הרב שלמה אבינר

רבנו היה חוזר על כך שכל אדם חייב בשמירת הלשון. לשמור את הכח המיוחד שניתן לו – רוח ממלא – לדבר. ובפרט בני הישיבה צריכים לשמור על כך משום ודברת בם ולא בדברים אחרים.

רבנו הנהיג שנים רבות בישיבה, ללמוד כל יום בספר חפץ חיים, והקפיד מאוד על כך. ובכל עידנא דריתחא בישיבה או בישראל, היה חוזר וממריץ להתחזק בלימוד הלכות לשון הרע.

הקפדתו של רבנו בנושא שמירת הלשון באה לידי ביטוי בישיבה בקביעות הלימוד בספרי החפץ חיים בכל יום לפני תפילת המנחה. סדר זה נתחדש בשנת תשכ"ז בעקבות מעשה שהיה כשחשש שתלמידים נתפשו ללשון הרע. תקנה זו נחשבה לחידוש גדול, מפני שקודם לכן היה מתנגד לקביעת סדר לימוד מיוחד למוסר ולמחשבה, ואמר שהסדרים הקבועים בישיבה מיועדים רק ללימוד הגמרא.

על אף התנגדותו של רבנו לכפייה בלימוד, הוא דרש בכל תוקף שילמדו שמירת הלשון כל יום לפני מנחה, ולא קיבל טיעונים שזה לפעמים משעמם. הוראותו של רבנו תלויה בשיעורי בית המדרש:

”חזרו ויסדום

לימוד שמירת הלשון – חפץ חיים

לפני תפילת המנחה.”

לפעמים ראה שכל הספרים של שמירת הלשון עומדים במדפים וסירב לתת שיעור: “התורה לא תחדור בתוכם אם אין שמירת הלשון”.

רבנו התעקש בשמירת הלשון יותר מכל מידה, ותלה פתק על נחיצות לימוד זה, שתלוי בישיבה עד עצם היום הזה.

תלמידים שביקשו ממנו ללמוד אורות, שאלם: שמירת הלשון – כבר למדתם?

היה נהוג בישיבה כל בוקר מיד אחרי שחרית שאחד מבחירי התלמידים יקרא באולם כמה סעיפים מהספר "חפץ חיים". רבנו היה תמיד ניגש קרוב לקורא ומקשיב לדבריו בקשב רב כחייל על משמרתו, כאילו הדברים הם חידושים נפלאים שהוא שומע בפעם הראשונה. זה הצטרף לעוד פעולות שעשה כדי להדגיש את חיוניות העניין של שמירת הלשון.

רבנו אמר: "קודם לכל ספרי מוסר, ספרי שמירת הלשון..."

תלמיד סיפר: כשליוויתי את רבנו לביתו שאלני במה אני עוסק, ענית: "בהלכות תפילה ובספר "חפץ חיים". רבנו הגיב ואמר: "טוב מאוד! שני נושאים שנוהגים כל יום..."

תלמיד שהתכוון לבחינות לרבנות שאל את רבנו למה נבחנו על הכל מלבד על שמירת הלשון. רבנו לא ענה לו אלא נאנח עמוקות.

רבנו היה מלא הערצה אל החפץ חיים, והיה אומר: יש עכשיו הופעת הלשון העברית וכן ספר שמירת הלשון. (עיין לנתיבות ישראל ב' החפץ חיים).

היה מסביר שלא לחינם קורא הדורות מראש שלח בדורנו, דור תחיית האומה ושיבתה לארצה, את הגאון החפץ חיים. היה חוזר על כך שיש חובה ראשונית לשמירת הלשון. לא לטמא את כח הדיבור שד' נתן לנו. כאשר האדם המדבר מקלקל את הכח המיוחד שבורא עולם נותן לו - הוא הורס את מהות חייו. משתמש בכח רוחני גבוה, כח הדיבור, בצורה טמאה זה ראש לכל המחלות. כי צלם אלוקים שבאדם - הרוח ממלא - מתגלה בדיבור. והדגיש שלא מטמא רק את כוח הדיבור שלו אלא את כח הדיבור של כלל ישראל!

כאשר רבנו שלח אגרת לתלמידי פונוביץ', הוא כתב בה: "עיקרה של תורתנו הקדושה להגדיל תורה ולהאדירה ולהתרחק מלשון הרע".

רבנו החדיר בצורה תקיפה, הן בלימוד, הן בחינוך והן בעצם התנהגותו האישית את הצורך לשמור את הלשון, לדבר אל הזולת בכבוד גם כאשר חולקים עליו. הוא הבחין בין אישיותו של האדם לבין דעותיו, גם אנשים מאוד רחוקים ממנו בדעותיהם, כאשר

באו לביתו, קיבלם באהבה עצומה, בלי להימנע מלהעיר להם בנחישות מה שנצרך.

לרבנו הייתה הקפדה נוראה על שמירת הלשון. לפעמים הוא היה מכה על השולחן וצועק: "פה לא מדברים לשון הרע!" תלמיד שרצה לשטוח לפניו בעיה, פחד שרבנו יעצור אותו אחרי חצי משפט, לכן ישב כל הלילה לכתוב חצי עמוד ונתן לרבנו לקרא מפחד להיכשל בלשון הרע.

תלמיד של רבנו האשים תלמיד אחר בגניבה. רבנו הזמין גם את תלמיד המואשם, שביקש פירוט במה הוא מעל, ואמר שאם באמת פשע הוא יחזיר. אך התלמיד המאשים הסתפק בהאשמות כלליות. אז רבנו הרעים בקולו באופן נורא: צא מכאן! פה מלוכלך! איני רוצה לשמוע אותך. קולו של רבנו בקע כל הפרוזדורים. התלמיד המאשים נבהל ופרץ בבכי. אמר לו רבנו: אינך עושה רושם עליי עם הבכי שלך.

תלמיד סיפר שפעם אחת היו גניבות בישיבה, וחשדו בכמה בחורים. רבנו נלחם כדי לקרובם ולהסיר מהם לשון הרע, צעק על איסור קבלת לשון הרע ואמר: "אתם צריכים ללמוד ממני מה להוציא מן הפה. חכם אינו אדם שאומר חוכמות אלא אדם שאינו אומר שטויות". אכן רבנו היה בורר מילותיו בדיוק קפדני, כדי שמצד אחד דיבורו יהיה אמת בלי חנופה, ומצד שני דרך כבוד. אף הילד הכי קטן הרגיש שרבנו מכבד אותו. וגם כאשר ידע שבחור מקולקל, הוא שמר על מערכת יחס איתו, ורומם אותו מעל עיוותיו.

רבנו אמר על תלמיד חכם אחד שכיון שאינו מקפיד על שמירת הלשון, לא בטוח שהוא מתאים לתפקיד שמוצע לו. הוסיף בצער: "יש אנשים שמוגדרים שתורתם אומנותם, וחלק מזמנם הולך על איסור לשון הרע".

פעם, נכנס אל רבנו תלמיד חכם גדול לשוחח באיזה עניין, תלמידים מבחוץ ידעו שרבנו יושב עם מישהו ולא ידעו עם מי, ופתאום שמעו קולו בוקע בצעקה נוראה: "כבודו נכשל בלשון הרע!" הבית רעד מעוצמת הצעקה.

מעשה בתלמיד חכם שבא אצל רבנו והטיח ביקורת על תלמיד חכם אחר. רבנו השתיקו ונזף בו בקול רם: "האם מותר לדבר כך?!"

מעשה בתלמיד חכם, תלמיד אהוב מאוד על רבנו, שאמר לרבנו שיש שמועות לא טובות על בחורים בישיבה לצעירים. רבנו קם מלוא קומתו וצעק: "לשון הרע! מי אמר לך? מי הרשה לך?"

אכן, בלשון הרע, רבנו לא ויתר לאף אחד.

כשמספר התלמידים בישיבה היה עדיין מצומצם, התגבשה קבוצת תלמידים בתוך הישיבה כדי לשפר את תדמיתה החיצונית של הישיבה בעיני ראשי הישיבות לצעירים, כדי שייכוונו את תלמידיהם לישיבה. הקבוצה הגיעה למסקנה שמאחר וטוענים כלפי ישיבת מרכז הרב שאין בה משגיח ומשום כך, נמצאים בה מספר "בטלנים", יש צורך לבקש מרבנו שיוורה לבטלנים אלה לעזוב. נגשה הקבוצה לרבנו, והחלו לומר: "כיון שיש הרבה בטלנים בישיבה...". טרם הספיקו להשלים את המשפט ולספר לרבנו את כוונתם, הוא הרעים את קולו: "שמירת הלשון!" ושאל: "כמה זה הרבה? מאה? מאתיים?" השיבו חברי הקבוצה: "עשרה. עשרים". אמר להם רבנו: "אז למה אתם אומרים: הרבה? שמירת הלשון!" התלמידים ביקשו מרבנו לאפשר להם להסביר את עצמם, חזרו ואמרו: "מכיון שיש בטלנים בישיבה...". שוב נרעש רבנו והפסיקם באמצע: "מה פירוש בטלנים? האם הם לומדים שעה? שעתים?" השיבו שאכן כן הדבר. אמר להם רבנו: "אז למה אתם קוראים להם בטלנים? לכו ללמוד שמירת הלשון!" ולא נתן לחברי הקבוצה לסיים את דבריהם.

אמר להם שהדרך לתיקון היא "להוסיף אורה. להוסיף לימוד, להוסיף בניין, להוסיף תורה. הדרך איננה בהשמעת ביקורת על אחרים".

בסוף בירר רבנו את העניין בעצמו, צמצם את מספר ה"בטלנים" לאחד, וטיפל בעניין בדרכו.

רבנו הסביר שיש חידוש במצורע. אמנם הוא הורס את הכח שמבטא את מהות חייו. ממילא פוגם בדבר הראשוני שבו ברוח ממללא. אך התגלותה של המחלה היא מתפשטת אף על הגוף. כח המחשבה שיוצאת לפעול על ידי הדיבור כל כך הרסני עד שניכר פעולתו אפילו על גופו. אבל במצורע יש חידוש יותר גדול, כעין מיסטיקה אך מציאות! הצרעת יכולה אפילו להתפשט על אבני הבית. האדם משפיע על גופו, על

האנשים שרואים אותו, על בעלי חיים שלו, וכאן מתחדש שאפילו פוגם בדומם שקשור אליו. גם בדומם יש כח רוחני, ולאדם יש יכולת להשפיע אף עליו.

אמר רבנו: עלינו להתבונן באיזה מצב רציני אנו נמצאים היום: עשרת ימי התשובה בין ראשיהשנה ליום הכיפורים! הדבר צריך להיות מורגש אצל כל אדם מישראל וביחוד אצל בן תורה השייך לקביעות בתורה ולשקידה בתורה. אורה רצינית זו צריכה להופיע בין אדם למקום ובין אדם לחבירו. לכל סדר העבודה הרוחנית, לשקידה בלימוד, להתכוונות ללמוד ולעשות - יש לצרף קביעות בלימוד "שמירת הלשון". זהו הענין היסודי, הקודם לכל תיקון.

יש בישיבה תלמידים שלומדים שיעור קבוע של מוסר. אך אפשר ללמוד שיעורים של מוסר ולהמשיך לפטפט במשך היום. כשמתרגלים לדבר בלי שמירת הלשון, אז כל היום מלא טומאה. אין מה להתחכם על כך! ה"חפץ חיים" מזכיר בהקדמה לספרו את טומאת הדיבור, טומאת הלשון. יש "לומדים" ובעלי כישרונות, שקדנים בתורה שאינם מרגישים שהם מלאי טומאת הדיבור, טומאת הלשון, בכל מיני צורות וענפים של לשון הרע. הם אינם מרגישים, חושבים שהכל הולך ישר, כל העולם נדמה להם כמישור, ובאמת הוא היפך המישור, באופן נורא ואיום. הרגל הפטפטנות ללא שמירת הלשון, בכל מיני מקצועות ובכל מיני אופנים, בין אדם לחבירו ובין אדם לד', בעלבונות ובביזוי תלמידי-חכמים - אין קץ כמה מתלכלכים בזה!

היה בישיבה אברך תלמיד חכם, שסבל מבעיה נפשית חמורה. דיברו עליו בנוכחות רבנו אך התבטאו בעדינות, תוך שימוש בכינוי "רב", שכן נזהרו מאוד לבל יוציאו עליו לשון הרע.

רבנו ששמע את השיחה, ועד כמה הם נזהרים בלשונם העיר, שלפי דבריהם הרע הוא חולה נפש! על אף שכל כך נזהר בלשון הרע, הוא לימד כאן שלעיתים אין להיות עדינים, אלא לקרוא לבעיה בשמה, ולהגדירה בצורה חותכת. וכשהדברים ברורים - קל יותר להתייחס ולטפל בהם.

רבנו הרב צבי יהודה צדק!

הרב שלמה אבינר

רבנו הרב צבי יהודה צדק! כידוע הוא לא כפה סדרי לימוד בישיבת מרכז הרב. כמובן, היו סדרים, אך הוא לא כפה, אלא התאזר בסבלנות. יוצא מן הכלל האחד: כל יום בין השעות 12.45 - 13.15 לימוד חפץ חיים ושמירת הלשון! על זה הוא לא ויתר. כאשר חובה קדושה זו לא התמלאה, רבנו הגיב בתוקף וביטל את כל השיעורים שלו. לפעמים היה יושב בבית, מתענה ובוכה על כך, עד שהמצב תוקן.

בוודאי הוא צדק. עינינו רואות שגם אנשים יראי שמים המקפידים על קלה כחמורה נוהגים כאן בהפקרות. ולא תופעה חדשה היא זו. כבר בגמרא כתבו: "כולם באבק לשון הרע" (בבא בתרא קסה א), והרמח"ל מסביר שאנשים מורים היתר לעצמם, מרמים את עצמם ומשכנעים את עצמם שמותר, בכל מיני סברות ותואנות (מסילת ישרים פרק יא).

החפץ חיים פתח סדק דקיק - מתי מותר לפעמים, באופן יוצא מן הכלל, לדבר לשון הרע. העיר רבנו הרב צבי יהודה, שהוא מצטער מאוד על כך, כי באו אנשים, הרחיבו את הסדק והכניסו בו הרים של דיבה ושל רשע.

וכן באו להוטי הרכילות והתירו לעצמם לדבר לשון הרע בעניינים ציבוריים, כאילו "לשון הרע הותרה בציבור". אדרבה, זה חמור יותר, כפי שאומר הגר"א, ב'אמונה והשגחה', והנצי"ב בהקדמתו לחומש 'העמק דבר', שזה מה שגרם לחורבן בית שני, כלומר התופעה שאדם שופך דמו של השני בהשמצות שונות. אך במקום אחר הוא אומר שזה התחיל בשפיכות דמים בדיבור ונגמר בשפיכות דמים ממש (שו"ת משיב דבר א מד).

אכן, כבר אמרו חז"ל שלשון הרע שקולה כנגד שפיכות דמים עבודה זרה וגילוי עריות (ערכין טו ב) וכן אמרו שהמספר לשון הרע שקול ככופר בעיקר כלומר אתאיסט (שם).

גם הגויים שלא דווקא חותרים אחרי טהרה וקדושה הבינו שלשון הרע הוא חורבן חברתי. ברומא העתיקה מוציא דיבה היה נענש בהגליה ועבודת פרך. גם בימינו לשון הרע נאסר בחוק הבין לאומי. בשוויץ אפשר לקבל על כך שלוש שנים בבית סוהר. גם בארצנו יש חוק איסור לשון הרע: "דבר שפרסומו עלול להשפיל אדם בעיני הבריות

או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצדם, לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסות לו". ואפשר לקבל על כך שנת מאסר. החוק אוסר לשון הרע גם כלפי אישי ציבור, ואדרבה יש בזה גם חומרה נוספת, כיוון ששמו הטוב ודמותו בעיני הציבור היא הנכס היקר לו ביותר, היא עצם חייו. ואם אישי ציבור יהיו חשופים לדבית כל זב וכל מצורע - אנשים איכותיים יירתעו מלקבל על עצמם תפקידים ציבוריים כי מה להם ולצרה הזאת.

אכן, אם אדם מדבר לשון הרע הריהו מצורע, וכידוע ריבונו של עולם מעניש מדברי לשון הרע בצרעת. בזה אתה עסוק?! בהפצת שערוריות וסקנדלים של האשמות פומביות?! בשמחה לאיד?! אמר שלמה המלך "שמח לאיד לא יינקה" (משלי יז ה)! ואפילו הפילוסוף שופנהאור אמר: "להרגיש שמחה לאיד - זה שטני". מה אתה מחטט בשל אחרים?! חטט בשלך!

שים לב: חם נענש קשות מפני שהפיץ ברבים את קלונו של נוח, אך נוח עצמו לא נענש. הסיפור חמור מן החטא.

אין לך דרך אחרת לעורר עניין, אלא ברכילות?! כאותו הוכל עם מרכולתו הבזויה?!

"לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא יט טז) וההמשך הוא "לא תעמוד על דם רעך". אכן זהו ההמשך. זה מתחיל בדיבור ומסתיים בשפיכות דם.

אתה מקפיד על כל כך הרבה דברים ועל לשון הרע אינך מקפיד. ובל תחשוב ששמירת הלשון היא חומרה. החפץ חיים מונה בפתיחה לספרו 17 לאווין מן התורה ו-14 עשין שאדם עלול לעבור, כלומר 31 איסורי תורה, אבל הוא עובר בכל פעם על שמונה איסורי תורה לפחות. ומלבד זאת הוא עובר על שמונה ארוורים. כגון "ארור מכה רעהו בסתר" (דברים כז כב).

אולי אתה עושה כל זה כביכול לשם שמים למען כלל ישראל, אבל החפץ חיים כותב בהקדמה שלו שאדרבא, המדבר לשון הרע מעורר את המקטרג הגדול על כלל ישראל, ומטמא את כוח הדיבור, לא רק שלו, אלא של כלל ישראל. לכן אותו גאון וקדוש נשלח כשליח אלהי מיוחד לטהר את כוח הדיבור של עם ישראל. כך דחפה אותו רוח ממרום.

אם עדיין אתה מדבר לשון הרע, אתה זקוק לטיפול דחוף, לכן עד שתגמור את הספרים הללו, קרא מהר קיצור שולחן ערוך פרק ל, או לפחות הלכות דעות לרמב"ם פרק ז. ובניתיים יש אפילו חיוג מקוצר: מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך.

אל תטעה: שמירת הלשון אינה חומרה בעלמא. היא דין גמור וחמור. כך הוכיח החפץ

חיים בספרו, כאשר ראה את הצרה הנוראה באומה, שלשון הרע נעשית הפקר, לכן כתב שני ספרים על כך. הקורא 'חפץ חיים', יודע את הלכות לשון הרע, והקורא 'שמירת הלשון' כל כך נגעל ונסלד שכבר אינו מסוגל לדבר לשון הרע.

היזהרו! גם מילה אחת של לשון הרע היא אסורה. אפילו אבק לשון הרע, כגון: יותר טוב שלא נדבר על פלוני. אפילו רמז של לשון הרע, אפילו עקימת אף כמו שדרשו על הפסוק: "כי באפם הרגו איש" (בראשית מט ו). יש אנשים שמקפידים מאוד שלא לאכול חרק אחד, תולעת אחת, ולכן הם בודקים ובודקים, והם צודקים. אך אינם נרתעים מלאכול אדם חי בארס אשר בפיהם, על זה אמר דוד המלך: אנכי תולעת ולא איש - אל תאכלו אותי!

גם אל תחשוב רע על חברך. אם לא תחשוב, ממילא לא תדבר. זו לא חומרה אלא דין גמור של תורה לדון לכף זכות: "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא יט טו), וכן הזכיר זכריה הנביא: "ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם" (זכריה ח יז).

ראה כמה צרות גרם יוסף הצדיק מפני שהביא דיבת אחיו. אך אחר כך עשה תשובה ולא סיפר לאביו דבר ולא חצי דבר על אודות המכירה. גם בנימין שתק ולא סיפר ליעקב אבינו, לכן אומרים חז"ל שהאבן שלו בחושן היא ישפה, כלומר: יש פה, יש לו פה על מה לדבר, אך הוא נמנע. וגם דוד, על אף הלינין' הציבורי שבית שאול ואחרים עשו לו, נמנע מלהוציא מילה אחת רעה על שאול ולספר על כך שרוח רעה פוקדת אותו.

היזהר מאוד! ברח מכל התירוצים! זכור כל יום את אשר עשה ד' למרים שעל אף קדושתה וטהרתה וגדולתה ונבואתה נענשה על לשון הרע (במדבר יב). אל תפגע באנשים "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוהיך כי אני ד' אלהיכם" (ויקרא כה יז). לא בדיבור, וקל וחומר לא באינטרנט. אל תפסול אנשים, כי הפוסל במומו פוסל. כל המדבר לשון הרע, ראוי להשליכו לכלבים (מכות כג א).

אדרבה, דבר בעדינות, דבר באהבה, דבר במתינות, דבר בהערכה. זהו קידוש השם הגדול של מי שלומד תורה, כדברי רבותינו סוף יומא. דיבור בנחת, דיבור בכבוד, דיבור בקדושה, דיבור בטהרה.

שו"תים קצרים

הרב שלמה אבינר

שמירת הלשון על אדם גרוע

ש: מדוע אסור לדבר לשון הרע על אדם גרוע? מגיע לו?
 ת: כי הוא בן של הקדוש ברוך הוא, והוא יתברך אינו אוהב שידברו רע על בניו. עיין מסילת ישרים סוף פרק יט. תנא דבי אליהו יח.

שקרי התקשורת

ש: האם מותר לספר על שקרי התקשורת כדי שאנשים ייזהרו ולא יאמינו לכל דבר?
 ת: כן. זה לשון הרע לתועלת של הצלה (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל ו' סע' ב-ד בשם ספר חסידים).

עוולות שעושים לאימי

ש: אמי שופכת בפניי את לבה על העוולות שעושים לה בעבודה. אסור לי לשמוע משום לשון הרע?
 ת: מותר ומצווה (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל ו' סע' ב-ד בשם ספר חסידים).

לשון הרע על עצמו

שאלה: האם מותר לאדם לספר לשון הרע על עצמו?
 תשובה: אין הלכה שאסור. אלא זהו שיקול אישי לפי הנסיבות. ויש סיפור על החפץ חיים שפעם נסע ברכבת ויהודי אחד שלא הכירו הפליג בשבחי החפץ חיים. החפץ חיים הכחיש וספג סטירה. ואמר החפץ חיים שנתחדש אצלו עוד פרט הלכות לשון הרע שלא ידע עד כה, שאסור לאדם לספר לשון הרע אפילו על עצמו. אמנם מקורו של הסיפור אינו ברור. והאדר"ת - רבה של ירושלים - הוציא ספרים בעילום שם, אבל הוא הצטרך לכתוב הסכמות לספר, שאם הם היו בלי הסכמתו, מיד ידעו שהספרים שלו. לכן כתב הסכמות פשוטות. כתב שהמחבר רצה להישאר בעילום שם אבל מתכוון לשם שמים.
 וכשהגרי"ד סולוביצ'יק סיפר מעשה זה, והעיר שעפ"י פשוטו היה נראה לומר שאין בזה כ"כ חידוש, דהלא זהו דין המשנה דמראית עין, שאין להאדם בעלות על שמו הטוב שיהיה רשאי למחול עליו (נפש הרב עמ' קנ).

אפי תלתא באינטרנט

ש: האם מותר להפיץ מה שנמצא באינטרנט מדין באפי תלתא?
ת: לא. כי אין זה היתר פשוט. ובמיוחד שיש כל כך הרבה מידע באינטרנט שהוא לא נחשב כנודע לכל ממילא.

שמירת הלשון על רב

ש: כתוב בחפץ חיים שאסור להלעיג על רב שדורש ולומר שדבריו שטויות בלי תוכן. ואם הרב שלי אומר כן על רב אחר, האם עלי לשתוק ולקבל דבריו?
ת: לשתוק בצערך ובבושתך, ואחר כך לשאול אותו על זה ביחידות ובענווה (שו"ע י"ד רמ"ב).

ביטול לשון הרע

ש: כל הזמן מספרים עליי לשון הרע. מה לעשות?
ת: תהיה כזה שגם אם אומרים עליו רעות – אף אחד לא יאמין.

אמי מדברת לשון הרע

ש: מה לעשות אם אמי מדברת כל הזמן לשון הרע?
ת: להטות את השיחה לכיוון אחר.

לשון הרע על גויים

ש: מותר לומר לשון הרע על גויים?
ת: כן. לא תלך רכיל בעמך. הם לא עמך. אך להזהר לא להגרר אל יהודים.

חינוך לשמירת הלשון

ש: אם ילד קטן מדבר לשון הרע יש להגיב או להתעלם?
ת: בחינוך יש לדון כל מקרה לגופו אבל באופן כללי כתב המשנה ברורה: "אם שומע לבנו ובתו הקטנים מדברים לשון הרע וכן שקר וקללות מצוה לגעור בהם ולהפרישם מזה". שמג סק"ג.

שמירת הלשון בשולחן שבת

ש: בשולחן שבת כולם מדברים לשון הרע על כל מה שעבר במשך השבוע. כל מה שהתחננתי שיחדלו, לא עזר. מה לעשות?
ת: לצאת בשקט.

לשון הרע למורה

ש: מותר לתלמיד לספר למורה על תלמידים שמציקים לו או זה לשון הרע?
 ת: מותר. אין כוונתו לבזותם אלא להגן על עצמו. זה נקרא לתועלת (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל ו סע' ב-ד בשם ספר חסידים).

לשון הרע בטיפול

ש: לצורך טיפול אני נאלצת לפעמים לספר על הוריי, כאשר המטפלת מכירה את שניהם. האם יש בכך לשון הרע חלילה?
 ת: מותר. כי זה לתועלת של מטרה טובה (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל ו סע' ב-ד בשם ספר חסידים).

תשובה על לשון הרע

ש: דיברתי לשון הרע על מישהו, אך הוא אינו יודע מזאת ולא ידע. האם עלי לבקש ממנו סליחה?
 ת: לא. אדרבה, זה יגרום לו צער. אלא לעשות תשובה מול ד'. רבי ישראל סלנטר [מחלוקת

החפץ חיים] הלכות לשון הרע ד יב] שמחייב לספר ובין רבי ישראל סלנטר שסובר שאין לגרום צער לאחר כדי לקבל כפרה. והלכה כרבי ישראל סלנטר. מקראי קודש - יוה"כ מהרב הררי עמ' לד הערה ד ועמ' של-שלג בשם הגר"א שפירא, הגר"מ אליהו והגר"א נבנצל בשם רבותיו. וכן אמר הגר"ח קניבסקי: "שלא לומר כשיטת ר' ישראל סלנטר" (ידון משה ח"ה עמ' מו-מז). ועיין הליכות שלמה א ג אות ו - רשם מ"צ.]

רכילות בין בני זוג

ש: האם מותר לי לספר לשון הרע לבעלי?
 ת: אסור, אלא אם כן את מספרת מר ליבר כדי להקל על עצמך (חפץ חיים, הלכות לשון הרע ח י יד. הלכות רכילות א ו).

לשון הרע לתועלת

ש: דיברתי לשון הרע על מישהו לתועלת בהיתר גמור והשומע העביר הלאה שלא לתועלת. האם אני אשם?
 ת: לא, זו אחריותו, אבל צריך להזהיר מראש (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל ו סע' ב-ד בשם ספר חסידים).

תיקון לשון הרע

ש: איך לתקן אם סיפרתי לשון הרע למישהו?
ת: לשכנע אותו בכיוון הפוך (ס' חפץ חיים, הלכות לשון הרע ד יב).

גנותו של יהודי

ש: האם מותר לדבר בגנותו של יהודי בלי שידעו מי זה ובלי להזכיר שם?
ת: לרמב"ם מותר, לרבנו יונה אסור (ס' חפץ חיים, הלכות לשון הרע ד. רמב"ם הלכות דעות פ"ז).

בעל לשון הרע

ש: אומרים שבעל לשון הרע הוא מי שמורגל תמיד לספר. מה המקור?
ת: כסף משנה על הרמב"ם סוף הלכות דעות.

לשון הרע על אישי ציבור

ש: האם מותר לדבר לשון הרע על אישי ציבור מפורסמים במעשיהם?
ת: לא. אפשר לבקר את דעותיהם ושיטותיהם, אך אסור לספר רע על חייהם האישיים (שו"ת שאילת שלמה ג תפה).

לשון הרע בלב

ש: האם מותר לי לחשוב לשון הרע על מישהו וללגלג עליו בליבי?
ת: לא, כי יש לדון לכף זכות (אבות א ו).

פסקוילים

ש: מה המקור להתיר לשון הרע ועלבונות על פסקוילים?
ת: אין מקור יהודי. המקור הוא אולי מרומא PASQUINO או מהבטוי פתקי-אוויל בהטייה ביידיש. אין גם היתר, ועליהם נאמר: ארור מכה רעהו בסתר, שזה על לשון הרע.

זכויות ועבירות

ש: מה שכתוב שאם אדם מדבר לשון הרע זכויותיו עוברים לזה שדיבר עליו ועבירותיו של השני אליו - זה כפשוטו ממש?
ת: כן. בספר חובות הלבבות, שער הזכירה ז. ספר חסידים. מגיד מישרים לרבי יוסף קארו. מובא בספר שמירת הלשון. וכן נמצא בספר הזוהר.

הימנעות מעברה

ש: האם הימנעות מעברה, כגון התאפקות מלספר לשון הרע, נחשבת למצוה?
ת: כן. כאשר גבר על יצרו. קידושין לט. כגון התגברות שלא לנקום.

שמירת לשון הרע

ש: מה יעשה אדם אם הוא שומע לשון הרע ואין לו אפשרות לצאת או לסתום אוזניים או להשתיק אותו?
ת: יחליט בלבו שלא נוח לו, ושהוא לא מקבל ולא מאמין, והוא שונא את אותו לשון הרע. עיין חובות הלבבות, חשבון הנפש פרק ג.

חטאים שבתנ"ך

ש: האם בסיפורי החטאים שבתנ"ך אין משום לשון הרע?
ת: הם על פי הכללים של לשון הרע לתועלת (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל ו סע' ב-ד בשם ספר חסידים).

סיבת לשון הרע

ש: למה אנשים מדברים לשון הרע? מה הסיבה?
ת: יש נתיבים רבים ליצר הרע. שלושת הסיבות הראשיות: נקמה, קנאה והתכבדות בקלון חברו על ידי סיפורים מרתקים (עיין ספר הרב טהור שפתיים – מ"צ).

לימוד שמירת הלשון

ש: האם רבנו הרב צבי יהודה הדריך שילמדו חפץ חיים ושמירת הלשון חצי שעה ביום או די שתהיה בזה קביעות?
ת: הוא הדריך ללמוד בישיבה כל יום מ12.45 עד 13.15.

לשון הרע על מי שנפטר

ש: האם מותר לדבר לשון הרע על מי שכבר נפטר?
ת: זה לא גדר לשון הרע, אבל זה אסור (ועיין פלא יועץ ערך סנגוריא – מ"צ).

מידת הדין

ש: שמעתי מרב אחד שמתעוררים דינים נגד עם ישראל. מה אפשר לעשות?

ת: איני יודע מנין לו. אך כדי לבטל דינים יש להיזהר מלשון הרע בינינו. זוהר פקודי רסד ב.

עיתונים

ש: מה שהעיתונים מחטטים אצל אנשים ומגלים סודותיהם, זה מותר?
ת: ודאי לא. זו עבירה על לא תלך רכיל בעמך. ואם מגלה, עובר כמספר האנשים שקוראים את העיתון. ועיין פלא יועץ סוף ערך סוד (חפץ חיים הלכות לשון הרע ב א - מ"צ).

אין עשן בלא אש

ש: האם זה נכון שאין עשן בלא אש, ואם מרננים אחר אדם, סימן שיש בזה אמת?
ת: לא נכון. יש אנשים רעים מוציאים שם רע (עיין חפץ חיים, הלכות לשון הרע ג ז). גם על משה רבנו הוציאו דיבור שקר (עיין במדבר טז טו רש"י. דברים א יב רש"י ד"ה ומשאכם - מ"צ).

מחאה על כבוד התורה

ש: האם מחאה נגד הריסת התורה לא נדחית מפני לשון הרע ומחלוקת?
ת: ודאי לא. אין זה קשור. ראה דברי החפץ חיים בנדון: "מכתב גלוי: שמעתי כי בהעתון מאמענט נדפס מאמר מכותב אחד, שמתפלא עלי, איך לא נזהרתי במכתב מחאתי בדבר הרבנות בוויילנא, באיסור לשון הרע ומחלוקת והלבנת פנים, אשר הנני בע"ה עוסק בזה כל ימי חיי, ואשר גם עתה בודאי נזהרתי בזה. גם הוציא מזה משפט שקר ומעוקל, כי לא מדעתי נעשה זאת ובהשפעת אחרים עלי נעשה. על כן הנני מודיע בזה בשער בת רבים שבמקום הריסת וחורבן הדת - נעשה כל זה כהלכה, כאשר בארתי במחאתי, מצווה רבה וחובה גדולה לעשות כל מה שביכולת לתקן הדבר לגדור גדר ולעמוד בפרק, ואין בזה שום חשש איסור. ופליאה לי על כל גדולי ישראל, המחשים בזה ואינם יוצאים במחאה גלויה. ובדרך כלל אודיע, כי כל הענינים היוצאים מתחת ידי בחתימתי, נעשים תמיד על ידי עצמי מדבר גדול עד דבר קטן, ויש לסמוך עליהם בע"ה. ומאד מאד מתרעם אנכי על אשר בודים ומחפים עלי דברים, אשר בשקר יסודם כדי לבלבל דעת השומעים לדברי. ומבקש אני מכל העתונים שידיפסו את מחאתי הראשונה ומכתבי זה. דברי המיצר בצרת המוני ישראל ומצפה לישועת ד' במהרה ויתרומם קרן התורה הק'. ישראל מאיר הכוהן מראדין. טבת, תרפ"ט". מכתבי הרב חפץ חיים עמ' יז-יח.

המקבל לשון הרע

ש: המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים (עיין חפץ חיים, הלכות רכילות ה א). הנה בעיתון התפרסמה השמצה על מישהו מפורסם, ולצערי לא דחיתי בליבי לגמרי. כמה שעות אחר כך נשך אותי כלב בשכונה. ב"ה הוא היה מחוסן, אבל זו השגחה פרטית!
ת: יישר כוח.

לשון הרע בעבודה

ש: חברותיי בעבודה מדברות לשון הרע על חברות אחרות בלועזית כי חושבות שאיני מבינה. האם להודיע להן שאני מבינה כדי להצילן או שזה יבייש אותן?
ת: ודאי להודיע. עדיף שתתביישנה קצת פה מאשר הרבה בעולם הבא.

חובה להתרחק מלשון הרע

הרב שלמה אבינר

לפרקים נשאלת השאלה האם מותר לפרסם באמצעי התקשורת השונים (רדיו, טלוויזיה ועיתונים), דברים שליליים ופוגעים על אישי ציבור חשובים כגון חברי כנסת ושרים?

התשובה היא - ודאי שלא! זהו לשון הרע! לשון הרע חמור, כיוון שהוא מוכפל במספר האנשים השומעים, על סמך דברי החפץ חיים, שחמור יותר לשון הרע המסופר לשני אנשים מאשר לאדם אחד, ולרדיו בלבד מקשיבים כמיליון אנשים. מליון עברות של לשון הרע!

אם אותו לשון הרע הוא גם שקר, הרי יש לו גדר נוסף של מוציא שם רע. כמה יש להצטער על כמות השקרים הנשפכת בתקשורת על אנשים רבים שמבזים ומשפילים אותם. אותם אנשים מתביישים, כואבים ואינם יודעים איפה להחביא את עצמם.

שומו שמים! ברומא העתיקה, כל מוציא דיבה היה נענש קשות, בקנסות ובבית-סוהר, ואנחנו, עם קדוש, מתירים דברים כאלה!?

אמנם יש לפעמים "לשון הרע לתועלת", כגון להציל אדם מפגיעה בחייו, אם בגופו או ברכושו. כגון גדליה בן אחיקם, שבא אליו יוחנן בן קרח ואמר לו: היזהר, זוממים לרצוח אותך! אך גדליהו סירב להאמין והשיב לו: שקר אתה דובר! (ירמיה מ טז), לשון הרע! אל תדבר דברים כאלה! אך לצערנו, זה היה נכון, הוא אכן נרצח ונגרם אסון גדול שעליו אנו צמים בצום-גדליה. הוא החמיר יתר על המידה.

על כל פנים, יש היתר של לשון הרע לתועלת, אך האם תצמח תועלת מכך שכל המדינה תדע ששר פלוני גנב או קיבל שוחד? באמת, אין לזה שום תועלת וחשיבות. שמא תאמר: צריך לדעת כדי לטפל. וכי המשטרה אינה יודעת לטפל?! וכי הצופה בטלוויזיה מטפל בבעיה בביתו?! למה לספר לכולם? בושה וחרפה!

נכון שלשון הרע מותר לתועלת, אך אלו מקרים חריגים, ולא שגרה. כמו למשל, איסור נסיעה ברכב בשבת, ואם צריך להסיע אשתו ללדת? ודאי מותר. אך זהו יוצא מן הכלל, ויתרה מזאת, הנני מבטיח שאדם החולה בשבת והרופא אומר לו: סע, יתלבט קשות עד שיחליט לעשות זאת.

כך אם נחליט שחייבים לדבר לשון הרע על מישהו כי זה לתועלת, יש לוודא שכל התנאים שנמנים בספר חפץ חיים יתמלאו, שאי אפשר להשיג אותה תועלת בדרך אחרת, אחרי מיצוי כל האפשרויות. וכן אסור להגזים ואסור ללעוג. יש צורך בהיתר מיוחד.

בושה וחרפה שדבר זה נעשה הפקר. ישנם אנשים שבחייהם הפרטיים, לא יוציאו מפיהם מילה אחת נגד הזולת, אך בחיי ציבור נדמה להם שהכל מותר. חס וחלילה! זה חמור יותר. כולנו צריכים לשוב על זה בתשובה.

הלכות לשון הרע בשלחן ערוך

הרב שלמה אבינר

שאלה: אם לשון הרע כ"כ חמור ששווה לשפיכות דמים, גילוי עריות ועבודה זרה, למה הלכות לשון הרע לא מזכרות בשלחן ערוך?

תשובה: דברים חמורים ידועים לכל אינם מובאים בשלחן ערוך, כגון שפיכות דמים, גילוי עריות ועבודה זרה.

השלחן ערוך לא מזכיר הרבה מאוד דברים, כי הוא לא מזכיר דברים פשוטים שמובנים מאליהם. כך השלחן ערוך גם לא מזכיר שאסור לרצוח, שאסור לגנוב ושאסור להדליק אש בשבת, אלא הוא מזכיר פרטי דינים שלא ידועים. בכלל, בנוסף ללשון הרע, השלחן ערוך דילג על כמעט כל המצוות שבין אדם לחברו. הוא דילג על "ואהבת לרעך כמוך", מצוות תוכחה, מחלוקת, נקמה, נטירה, "לפני עיוור לא תיתן מכשול", לדון לכף זכות, אהבת הגר וכן הלאה. למה השולחן ערוך דילג על כמעט כל המצוות שבין אדם לחברו? - כמו שאמרנו - כי כולם ידועים. אמנם נאמר בצער: הלוואי שכולם היו יודעים...

בכל אופן, את אותם דברים שהשולחן ערוך לא מזכיר, המפרשים של השולחן ערוך משלימים. כך, המגן אברהם (או"ח, קנו, ב) מזכיר את כל המצוות שבין אדם לחברו עליהם דילג השולחן ערוך. גם המשנה ברורה (שם ס"ק ד) מביא את הרשימה הארוכה הזאת.

וכן, לעומת השלחן ערוך, הרמב"ם בוודאי מזכיר איסור לשון הרע בהלכות דעות (פרק ז'), כי הרמב"ם מזכיר את הכול, גם דברים פשוטים.

למי שרוצה למצוא הלכות לשון הרע, הם מבוארים באריכות ברמב"ם, בספר שערי תשובה של רבנו יונה ובכלל, החפץ חיים עשה עבודה עצומה וקדושה ואסף מכל המקומות את אזכרות פרטי הדינים.

[וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ב, שכא) שדברים פשוטים וידועים - כמו איסור אכילת חזיר - לא מובאים בשולחן ערוך - רשם מ"צ].

חוק לשון הרע לבדוק אם רלוונטי עדיין

הרב שלמה אבינר

חוק לשון הרע הינו חוק מעולה, גם מבחינת המוסר הכלל-אנושי וגם מבחינת המוסר האלוהי.

כל אחד יודע שבתורה יש איסור לשון הרע, וזה איסור חמור מאוד עד שחכמים אמרו שלשון הרע שקול כשלוש עברות: גילוי עריות, עבודה זרה ושפיכות דמים. וגם אמרו שהמדבר לשון הרע ככופר בעיקר.

גם מבחינה חברתית, לשון הרע גורם להתפוררות החברה. בית שני נחרב בגלל שנאת חיים, כשהביטוי לכך הוא לשון הרע.

העיתונאים יצאו בזעקה שסותמים להם את הפה והורסים את חופש הביטוי. זוהי חרפת המקצוע, כי זה מראה שהם מבקשים לכתוב ולפרסם לשון הרע.

בדרך כלל כשמאשימים עיתונאי בלשון הרע, הוא מתגונן ואומר: "תוכיח שזה לשון הרע". הוא בעצמו מודה שזה דבר בזוי. ועכשיו הם מוחים שאוסרים עליהם לפרסם כתבות כאלה.

זה רק מראה שהם מעוניינים לחיות מרכילות נמוכה ושליטית.

תפקיד התקשורת הוא לרומם את האומה דרגה אחת מעל המקום בו היא נמצאת וכן לקשר בין אנשים ולא לסכסך.

אם העיתונאים אומרים שבלי לשון הרע אין תקשורת, זו תעודת עניות להם ולמקצוע אותו הם מייצגים.

בהרבה מדינות בעולם יש עיתונאים שחשפו את ראשי הפשע ושילמו על כך בחייהם. אבל פה לא נראה שהעיתונאים נלחמים כל כך נגד הפשע המאורגן, מכירת סמים,

סחר בנשים וכו'. רוב הזמן הם מחפשים פרשיות חסרות ערך, רכילות פיקנטית ונמוכה. החוק הוא מעולה כי יצמצם לשון הרע לא רק אצל העיתונאים, אלא גם בטוקבקים, בפייסבוק ובבלוגים. צריך לשמוח שסוף כל סוף מחוקקים חוק עם רף נמוך יותר של העבירה ומחמיר בענישה.

צריך לשים לב, כי החוק הוצע על ידי קשת רחבה של חברי כנסת: דתיים וחילונים, ימנים ושמאלנים. מה שמראה שהוא נצרך ומוסכם על כל הציבור.

יש לראות בחוק הזה את אחד מהסימנים של הגאולה. תחיית האומה הישראלית תעשה על ידי אחדות האומה, והחוק שימנע את התפוררותה רק יסייע לכך.

זהו חוק מבורך שנקווה שיאושר בעזרת ה' בקריאה שנייה ושלישית כמה שיותר מהר.

לשון הרע על חילוני

הרב שלמה אבינר

שאלה: האם מותר לדבר לשון הרע על חילונים?

תשובה: החפץ חיים אמר שאפשר לדבר לשון הרע על אפיקורוס. רבנו הרב צבי יהודה אמר שזה נכון, אבל סייג שהבעיה היא שזה נותן פרצה שכל אחד צריך להחליט מי אפיקורוס, וכל אחד יכול להחליט שכל מי שלא חושב בדיוק כמותו הוא אפיקורוס. ומזה כל בית ישראל ימלא בלשון הרע של כולם על כולם. צריך לדעת שאפשר לחלוק ולהתווכח עם יהודי ירא שמים מבלי צורך להחליט שהוא אפיקורוס.

לעומת זאת, חילונים באמת נראים כמו אפיקורסים. אבל כבר אמרו הרבה פוסקים שיש להם דין של תינוקות שנשבו. כדי להיות אפיקורוס צריך לדעת במה אתה כופר. פעם, אחד בא ודיבר עם מרן הרב קוק ואמר כל מיני דברים נגד התנ"ך. מרן הרב קוק אמר לו: אתה צודק. תמה האיש: אני צודק?! ענה לו הרב: כן, אם התנ"ך היה כמו שאתה אומר היית צודק, אבל התנ"ך זה משהו אחר. האיש ההוא לא כפר בתנ"ך, הוא פשוט לא ידע תנ"ך. האיש הזה הוא לא אפיקורוס, הוא סתם עם הארץ. אם כן, החילוניים הם לא אפיקורסים ולכן אסור לדבר עליהם לשון הרע.

אמנם ייתכן שיש חילוני שהוא כן אפיקורוס, זה מה שנקרא "שנה ופירש", כלומר, מי שלמד תורה והחליט בכל זאת לעזוב את תורת ד'. אבל גם זה לא פשוט, כי רוח הזמן היא מאוד חזקה. לפעמים גם מי שלמד ופירש הוא אנוס ע"י כל מיני השפעות. הרמב"ם (הלכות ממרים ג, ג) מגדיר תינוק שנשבה אם הוא נשבה ע"י החינוך שקיבל, אדם שקבל חינוך מקולקל. ואילו היום, גורמי החינוך אינם רק ההורים, אלא גם מה שנקרא 'הרחוב'. כלומר, מכלול השפעות מעורפלות שמגיעות דרך הרדיו, הטלוויזיה, ספרים, האינטרנט וכן הלאה. אמנם, בונים חומות כדי למנוע את ההשפעה השלילית, אבל השפעות אלו עוברות גם את החומות. זה לא אומר שלא צריכים עדיין לבנות חומות, אבל גם החומות לא חוסמות הכל. יש פתגם שהתפוח לא נופל רחוק מהעץ. כלומר, הילדים דומים להורים. שאלו פעם את הרב הראשי, הרב הרצוג, "ומה עם חיים?". הכוונה לבנו של הרב, הנשיא חיים הרצוג, שלא היה דתי. ענה הרב הרצוג: 'התפוח לא נופל רחוק מהעץ' זה דווקא כשנושבת רוח מצויה, אבל עכשיו נושבת רוח לא מצויה שמגלגלת את התפוח רחוק מהעץ (כוונתו לתוס' על בבא קמא כז, ב). לכן, יתכן שגם בן הרב הראשי קיבל חינוך לא טוב, לא מהרב הראשי ח"ו, אלא ממה שמסתובב ברחוב וגם הוא נחשב לתינוק שנשבה. בקיצור: לא למהר להדביק תואר אפיקורוס לאף אחד.

ההשמצה הגזענית שהרגה איש

הרב שלמה אבינר

[ראיין: הרב מרדכי ציון]

ש: מה יש לנו לומר בדבר אותו אדם יקר שהשמיצו אותו בגזענות ומרוב שברון לב התאבד?

ת: כמובן, אסור להתאבד, גם במצבים מאוד קשים. אך אנו מבינים שאכן נקלע למצב נורא. אין לנו מה להוסיף על דברי חז"ל שאמרו שלשון הרע הורגת שלושה: המספר, השומע ומי שמספרים עליו.

ש: במה אשם מי ששומע?

ת: קודם כל, זו עבירה לשמוע. שנית, בגלל שהוא שומע, השני מדבר. אם היה מסרב לשמוע, זולתו היה חדל מלדבר. או כגון בנדון שלנו, אם אף אחד לא היה קורא הודעות השמצה באינטרנט, אנשים היו חדלים מלכתוב.

ש: אך מה אשם מי שספרו עליו?

ת: הוא באמת אינו אשם. אך כמו שיש אדם רשע ההורג חף מפשע, יש אדם רשע שהורג במילים אדם חף מפשע.

ש: אבל יש ענין לפרסם את מי שעושה רע במסגרת המלחמה נגד הרוע?

ת: אין זה כל כך פשוט. עיין בספר חפץ חיים בסוף הלכות רכילות שיש תנאים רבים מאוד להתיר לשון הרע, כגון: א. שבדקנו שבאמת כך המציאות. ב. אנו מציגים את כל המציאות ולא רק חלק, כי פעמים רבות זה ישנה את כל התמונה. ג. שדיברנו עם אותו אדם וניסינו לתקן וזה לא עזר. ד. שאנו עושים זאת מאהבת הטוב ולא מתוך טינה נגדו. ה. שלא יסבול עקב זה יותר ממה שהיה סובל אם היה נשפט בבית דין על כך. אוי! כמה התנאי האחרון הזה נוקב במקרה שלנו. ויש עוד תנאים.

ש: ואם התנאים האלה לא מתמלאים, אז יש להסתיר את האמת!?

ת: כן. האמת היא אידיאל גדול, אבל לא האידיאל היחיד. אמת ושלוש אהבו. צריך לשמוע כל התורה כולה ואז היא מביאה ברכה. משפטי ד' אמת צדקו יחדיו, יחדיו ולא כל אחד לחוד. לשון הרע יכול להחריב את החברה, גם אם הוא אמת, קל וחומר אם הוא שקר, כמו במקרה שלנו, כאשר עדים שנוכחו שם העידו שאותו אדם יקר לא עשה ולא אמר שום דבר גזעני.

ש: אם זה מחריב את החברה, למה אין במדינות הנאורות חוקים נגד זה?

ת: ודאי יש חוקים. אפילו ברומא העתיקה, מי שאמר דיבה נידון בהגליה ובעבודת כפיה, לא מפני שהרומאים היו צדיקים, אלא מפני שהבינו שזה מחריב את החברה. גם במדינת ישראל חוקק לאחרונה חוק חמור נגד לשון הרע אבל באינטרנט זה אולי יותר מסובך.

ש: למה?

ת: כי זהות הכותב על פי רוב חסויה. הוא פחדן, ומתחבא מאחורי זהות בדויה. על זה נאמר בקללות של פרשת כי תבוא: "ארור מכה רעהו בסתר" (דברים כז כד) ורש"י מסביר שהכוונה למי שמדבר לשון הרע.

ש: אז אלה שכותבים לשון הרע הם אנשים רעים?

ת: ודאי! אלא אם כן זה מקרה שמותר. אך מקרים אלה מאוד נדירים. כן, אלו אנשים רעים, ד' ירחם עליהם ויחזירם בתשובה שלמה.

ש: אבל יש עוד דברים רעים? למה לדבר כל כך בחריפות דווקא נגד לשון הרע?

ת: קודם כל, חז"ל הם שדברו בחריפות ואמרו שהיא שקולה כנגד שפיכות דמים, גילוי עריות ועובדה זרה. וכן שמדבר שלשון הרע הוא כמו כופר בעיקר (ערכין טו). שנית, זה דבר הגיוני. זה כמו חיידק שהולך ומתפשט ואי אפשר לעצור אותו. אפילו הגויים הבינו כמו שכתב בומרשה ב"ספר מסיביליה" וכן הוא באופרה של רוסיני: "השמצה היא רוח צחה, משב נעים מאוד, בלתי מורגשת. דקה, קלה, שבשקט מתחילה ללחוש, חרש חרש, בלי מעוף, בקול נמוך נושפת, הולכת וזורמת, הולכת ומזמזמת, לאוזני הבריות חודרת בזריזות, ואת הראשים והמוחות מהממת ומנפחת, מן הפה החוצה יוצאת, ההמולה הולכת וגדלה, אחרת כוח מרגע לרגע, עפה כבר ממקום למקום, נדמה כאילו רעם, סערה, בלב היער שורקת ונוהמת, וגורמת מאימה לקפוא, לבסוף גולשת ומתפרצת, מכפילה עוצמה ומתפוצצת, כירי תותח, רעידה, סופת רעמים, שמרעידה את האוויר. המושמץ העלוב, מושפל, נרמס, תחת הפורענות הציבורית, למרבה המזל

הולך ומתפוצץ". לצערנו, לבושתנו ולחרפתנו, זה מה שקרה כאן.

ש: והאם יש דרך למושמן להחזיק מעמד נפשית נגד אותה השמצה?

ת: יזכור את דברי חובות הלבבות - שכבר נמצאים בספר הזוהר - שכל זכויותיו של המדבר לשון הרע עוברות לזה שספרו עליו, וכל עוונותיו של זה שספרו עליו עוברים למספר. לכן במקרה שלנו, לאותו אדם יקר התווספו זכויותיהם של כששת אלפים אנשים מוציאי דיבה! כמובן מלבד כל הזכויות שהיו לו משלו עקב עבודתו המסורה במשך חייו.

ש: זו באמת דרך מעשית להתמודד?

ת: ודאי, פעם פרסמו פשקווילים נגד הגראי"ל שטיינמן עם השמצות נוראות כגון שטיינמן - שטן מין (אוי לנו). הוא שאל אם יודעים מי הפיץ, כי הוא רוצה לשלם לו כסף. שאלוהו: למה? השיב: אני הדל, יש בי עוונות, ואני צריך לכפר עליהם, אך אני זקן ואין לי כח לתעניות וסיגופים ואותו אדם חוסך אותם מעליי...

ש: עד כדי כך?

ת: כן. בספר חובות הלבבות עצמו כתוב שאותו אדם שהיו מספרים עליו לשון הרע היה שולח מתנות למספר תמורת כל זכויותיו שעוברות אליו.

ש: בסיכום?

ת: חיים ומוות ביד הלשון.

תענית דיבור

הרב שלמה אבינר

שאלה: מה הן הלכות תענית דיבור?

תשובה: זו הנהגה חדשה שלא מזכרת בתורה, במשנה, בגמרא ובראשונים, אלא אצל כמה אחרונים, לכן אי אפשר לקבוע לגביה הלכות, וכל אחד יעשה כאוות נפשו הטהורה. מנהג זה התפשט על ידי רבי יצחק אלפיייה בעל קונטרס היחיילי ושם מפורטות כמה הנהגות, וכן בסוף ספר תהילים איש מצליח כגון לסיים שלוש פעמים ספר תהילים.

אבל העיקר הוא שמירת הלשון והימנעות מלשון הרע ודיבורים אסורים. כן לדבר, אך לא דברים אסורים. וכן כתב הגר"א: "ועד יום מותו צריך האדם ליסר את עצמו, ולא בתענית וסיגופים, כי אם ברסן פיו ובתאוותיו, וזוהי התשובה, וזה כל פרי העולם הבא כמו שכתוב 'כי נר מצוה' וגו', אבל 'דורך חיים תוכחות מוסר' (משלי וכו'). וזהו יותר מכל התעניות וסיגופים שבעולם וכו'. ואמר הכתוב 'מי האיש החפץ חיים אוהב ימים' וגו' (תהילים לד יג), ובזה יכופר לו כל עוון, וניצל משאול תחתית, כמו שכתוב 'שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו' (משלי כא כג), 'חיים ומות ביד לשון' (משלי יח כא), או למי שממית עצמו בשביל דיבור אחד, ומה יתרון לבעל הלשון" (עלים לתרופה).

לכן, יש מקום לתענית דיבור בתור הדרכת מעבר כדי להתרחק מלשון הרע, רכילות ועלבון, כדברי הרמב"ם הידועים שכדי להתרפא ממידה רעה, יש לילך באופן זמני לקיצוניות ההפוכה (הלכות דעות א. שמונה פרקים ב).

וכן כותב בעל משנה ברורה: "וראיתי כתוב בספר אחד שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל תענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא ייחלש על ידי זה" (שו"ע או"ח תקעא מ"ב ס"ק ב). וכן הוא בשמירת הלשון, שער התבונה פרק ב).

אך כמובן, כל זה בלי לפגוע בסביבה, באשתו, או בילדיו שרוצים לדבר אתו, ובכלל לכל אדם שזקוק לו. ויותר חשוב הוא לדבר דברי חסד מאשר לשתוק. ומעשה בנהג אוטובוס שהיה שרוי בתענית דיבור ולא רצה לסייע לנוסעים ששאלו אותו איפה לרדת.

הרי אמרו רבותינו על הפסוק "האומנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם"

(תהילים נח ב) - "מה אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאילם. יכול אף לדברי תורה? תלמוד לומר: צדק תדברון" (חולין פט א). הרי שאלמות ראויה אינה גורפת אלא היא "אומנות", חכמה רבה, מיומנות רבה, רגישות רבה, מתי לשתוק ומתי לדבר. דברי תורה ודברי צדק - כן לדבר.

כך כותב רבנו הגדול הרמב"ם: "לעולם ירבה אדם בשתיקה ולא ידבר אלא או בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו. אמרו על רב, תלמיד רבנו הקדוש, שלא שח שיחה בטלה כל ימיו, וזו היא שיחת רוב כל אדם. ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים. ועל זה ציוו חכמים ואמרו: כל המרבה דברים מביא חטא. ואמרו: לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה" (הלכות דעות ב ד).

לפעמים יש גם צורך לדבר אל חברו דברי חסד, לעודדו ולחזקו ולשמחו. וכמובן לעיתים עושים חסד בכך שמקשיבים לו.

זה הכלל, האדם נקרא "האדם המדבר" (ספר הכוזרי א לה), זו מעלתו שיש בו דעה ודיבור (רש"י בראשית ב ז), ולכן עליו להשתמש במעלה עליונה זו לטובה ולהיות אחראי גדול על כל מילה שהוא אומר.

כח הדיבור

הרב אביב צובירי

דעה ודיבור

"וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב ז). רש"י בפירושו על הפסוק, שואל - אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אם כן, מה החידוש באדם יותר מאשר בהם, ובמה נתייחד איפה ובמה מעלתו עליהם?

מתרץ רש"י: "אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתווסף בו דעה ודיבור", וכתרגומו של אונקלוס: "...והוות באדם לרוח ממללא".

יתרונו של האדם על פני שאר הבריאה היא בדעה. דעה זו באה לידי ביטוי בכישרון הדיבור המייחד את האדם מעל מדרגות הבריאה האחרות - דומם, צומח וחי. באמצעות הדיבור מסוגל האדם לחבר אותיות ומילים אשר על ידם נבראו שמיים וארץ.

שתיקה

באורות הקודש חלק ג קיבץ הרב דוד הכהן זצ"ל - הנזיר - כעשרים פסקאות מכתבי הרב העוסקים בדיבור ובשתיקה.

השתיקה אינה בהכרח התבטלות, היא אינה מבטאת חוסר יצירה. השתיקה הקודמת לדיבור, אותה דומיה המתחוללת אצל החושב קודם דיבורו, היא יצירה גדולה מאוד. "לך דומיה תהילה" (תהילים סה ב) - מופיעה פה הגבורה הגדולה של האדם המסוגל לשתוק ולא למהר לבטא את אשר עלה במחשבתו.

באותה שעה שכביכול כלפי המתבונן החיצוני לא נעשה כלום אצל השתקן, באמת נבנה פנימה בתוך תוכיותו של השותק עולם פנימי גדול ופורה שיופיע אח"כ בבא זמן בשלות הדיבור, בהופעתו החיצונית.

באותה שעה של התבודדות פנימית מופיע היתרון של השתיקה המסוגלת לפתח עוד ולשכלל את המחשבה ולהוציאה מבוסריותה לכדי בישול.

"ידום אהרון" (ויקרא י ג), "קול דממה דקה ..." - זוהי דממה עליונה מאוד שמתגלה אחר כך כשיא היצירה ודווקא מתוך ההמתנה מלהתפרץ ולדבר.

מהות הדיבור

כשמבינים אנו שהדיבור הוא כוח אשר ניתן לנו מאת הבורא ויכולתו של הדיבור היא מציאות ארצית מאוד עליונה, שהרי נשאב הוא הדיבור מכוח הדיבור העליון, נקבעת בנו ההכרה הפנימית הזו.

אז נעשה הוא האדם אחראי גדול על כל דיבוריו ומוצא פיו. נזהר הוא איפא אז בחרדה מוסרית מלהפקיר את דיבורו ולשחרר את לשונו בלי משים לב. דברים בטלים, ליצנות, לשון הרע, הבלים ושטויות, אינם אז בחוגו. אף שיחת חולין (יומא יט ע"ב), שלפירוש רש"י שם שיחת ילדים וקלות ראש, אינה מנת חלקו המופקר. על כן שיחות חולין אצל תלמיד חכם צריכות גם הן לימוד וגם הן תורה אצלו, להבדיל מדברים בטלים.

שמירת הלשון

הרב צבי יהודה זצ"ל בשיחותיו מבאר: על האדם להתרגל לבדוק בעצמו אלו נקודות צריכות תיקון, ולהשתדל ולהתאמץ לתקן. עיקר העיקרים הוא שמירת הלשון, ועל נקיות הלשון יש להקפיד ביותר. אם נמסרה בדורנו שליחות אלוקית מיוחדת לחפץ חיים, פירוש הדבר הוא – בלי ספק – שנקודה זו דורשת תיקון אצלנו.

כמו כן כותב רבנו בספרו 'לנתיבות ישראל' (א עמ' מב): "לא לחינם הוא שולח דבר בישראל ב'חפץ-החיים' לטהרת הדיבור...".

נקיות הדיבור היא יסוד להופעת תורה שבעל פה. הרי באותו פה בו האדם מדבר דברי תורה יכול הוא חלילה לטנף פיו בטומאת לשון הרע, ואם-כן היסוד להופעת התורה שבעל פה נפגם והורס את המשכיות הדיבור.

"לא מצאתי לגוף טוב משתיקה"

בפרקי אבות אומר שמעון בנו של רבן גמליאל (א יז): "כל ימיי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה". ישנה אמנם גרסה האומרת 'לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה', אך מרן הרב זצ"ל בסידורו נוקט את הגרסה 'משתיקה'.

הלומד את ספרי החפץ חיים בעניין שמירת הלשון יכול הוא לטעות ולחשוב כי ישנה פה הדרכה האומרת לא לדבר ולמעט בדיבור, ולשתוק. אך אין זה כך, החפץ חיים מלמדנו

כיצד להשתמש במתנת הדיבור, בכוח הדיבור, ולהוציאו אל הפועל בשלמות ובהדר.

גם שמעון בנו של רבן גמליאל מלמדנו זאת, ומרן הרב קוק מבאר בסידורו 'עולת ראייה' (ב עמ' קסב), ששמעון מלמדנו שאע"פ שכוח המחשבה הוא עיקר האדם, מכל מקום, מצד היותו קרוץ חומר הנתון בגוף חומרי, מחויב הוא האדם לשלמותו שגם דיבור בשרי ייצא אל הפועל, ועל ידי דיבור זה ישתלם בשרו אף הוא בסגולות השכליות.

האדם הוא האדם החושב, ההוגה, המכוון וכו', ומעשיו הם מחשבותיו המתגלות על ידי גופו. וכפי שמעשיו-מצוותיו מחויבים הם לשלמות הופעתו, כך גם דיבורו בענייניו השונים מחויב הוא לשלמותו. וכפי שתשובת האדם אינה יוצאת אל הפועל הגמור רק על ידי מחשבותיו והרהורו, וצריך הוא להשלמה את מצוות הווידוי בפה, כך בשאר ענייניו כתפילה, לימוד תורה ועוד.

שמעון מלמדנו שאע"פ שכל ימיו גדל הוא בין החכמים ויודע הוא שעיקר חיותם של תלמידי החכמים הוא כוחם השכלי ומחשבותיהם, סוף סוף לא נמצא לגוף, מצד היותו גוף, טוב יוצא מן השתיקה. כי המחשבות לבדן אינן פועלות להשלים את הגוף למעלתו הנצחית אלא הדיבור, שהוא ביסודו לקוח מן השכל ומן העליון כפי שהסברנו לעיל, אך ביטוי והופעותיו הם בגוף, בפה המדבר.

"ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך".

זוגיות ולשון הרע

הרב רפאל שנוור

שאלה: האם במסגרת היחסים הקרובים ששוררים בין איש לאשתו, מותר לשתף האחד את השני בכל דבר וענין גם בסיפורים המכילים לשון הרע ורכילות?

האם נכון להגדיר שהיסוד של 'אשתו כגופו' חל גם בנושא זה? כלומר - כל מידע שמגיע לאזני אחד מבני הזוג יכול לעבור מיידית לאזני השני ללא שום מגבלה ונחשב הדבר כאילו דיבר האדם לעצמו?

תשובה: חלילה וחס. וזאת מכמה סיבות שיפורטו להלן.

ובפתח הדברים ולשם המחשת חומרת הנושא, יש להביא דעת יחיד המוזכרת בספר חסידים (סי' תרכח) **שאיסור לשון הרע הוא אפילו בינו לבין עצמו**, כלומר אפילו אם מדבר לשון הרע אל הקיר בלי שאיש שומע אותו הוא ג"כ אסור, וכך הוא כותב:

'אם בייש חבירו ולא שמע אדם ולא יצא הדבר לחוץ הרי יתכן ודומה למי שגזל מחבירו ממון והשיב לו מיד קודם שלא היה צריך ציערו מעט, מ"מ עבר על לא תגזול ועל ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח) דסני לך לחברך לא תעביד, כן זה לפי מה שביישו ולא היה יודע אדם אף הוא עובר על ואהבת לרעך כמוך וצריך לשים עליו עונש שלא יהיה גדול אלא לפי מה שחטא ידע המורה כמה הוא גדול שיעור הבושת שמתבייש ובאיזה דבר חטא לו וישליך עליו תענית וצדקה לבעלי בתים טובים ואל ידעו שהוא נותן פן יראו אותו ויכלמו?²

וכיוצא בזה הביא להלכה בשו"ת שארית יעקב (אהע"ז ס"ח) שבכלל הציווי של 'התקדישתם והייתם קדושים' (ויקרא יא, מד) הוא להיות קדושים בכל העניינים - 'הן

1 דברים ברוח זו מובאים במאמר של ר"י שרלו בתחומין (כרך כז עמ' 168) וכבר מחה עליהם בצדק העורך ר"א דסברג ז"ל בהערה 5 שם.

2 אמנם דיבר סה"ח על מבייש ולא על מדבר לה"ר, אך זיל בתר טעמא ומסתברא דה"ה ללה"ר דמאי שאני.

בדיבור והן במחשבה וכל שכן במעשה, יען כי התורה צוותה שנהיה מצוינים לעבודת ה', לכן לא נאה לנהוג בשרירות לבבך אפילו בינו לבין עצמו ואין שומע, אסור להוציא דבר רע על שום בן נח'.

ובתחתית העמוד הוסיף הערה:

ומהאי טעמא אמרתי אפילו אם יהיה אדם יחידי הן בבית הן בשדה ואין איש עמו, עם כל זה אסור לו לנבל פיו מדברים האסורים כגון לשון הרע ורכילות וקללות ושבעות אפילו דברים בטלים אסורים המה לו, כי כל זמן שאדם חי על האדמה מוכרח הוא לקשט עצמו מכל דבר מיאוס ומגונה'.

כאמור, זו דעה יחידאית, כי לדעת רוב הפוסקים³ איסור לשון הרע הוא רק כאשר הגיעו הדברים לאזני אדם אחר ונתגנה בעיניו כפי ששמע מהחפץ חיים לאורך ספרו. אעפ"כ הטענה המוסרית גם אם לא ההלכתית של השארית יעקב בדבר הפגם בציווי של 'והייתם קדושים' – בעינה עומדת.

ולהלן יתבאר שגם מבחינת הלכות לשון הרע יש בעיה גדולה לספר לשון הרע לאשתו.

א. גדר 'אשתו כגופו'

אמנם מצאנו בכמה מקומות בש"ס שקבעו חז"ל ש'אשתו כגופו' אך זה ביחס לנושאים מאד מוגדרים שהצד השווה שבהם הוא עניינים הנוגעים ל**גוף** האשה והדומה לזה, אך לא עניינים הנוגעים ל**אישיות** שלה⁴. והרי כמה דוגמאות:

א. איש ואשה ששוכבים ערומים באותה מיטה – מותר לאיש לקרוא קריאת שמע במצב הזה מהטעם ש'אשתו כגופו' (ברכות כד.), ומסביר רש"י שאין כוונת הנימוק הזה לומר שהם מקשה אחת, אלא פשוט בגלל הקירבה ביניהם הוא רגיל בה ואין חשש להרהורי עבירה.

3 עי' שו"ת אז נדברו (חי"ד סס"ו ס"קט) וס' מקור הלכה (סוף ח"א במכתבים), וכן עי' מנוחת שלום להגרי"ח סופר נכד הנה"ח (חי"ב סע"ט) שהשיג על תשובה זו של השארית יעקב.

4 לכן לא אמרו 'אשתו כעצמו' אלא 'אשתו כגופו'.

ב. בענין הפסולים להעיד למדו חז"ל מהפסוקים כלל גדול – וכך מנסח אותו הרמב"ם (עדות יג,ו): 'כל אשה שאתה פסול לה כך אתה פסול לבעלה **שהבעל כאשתו**, וכל בעל שאתה פסול לו כך אתה פסול לאשתו **שהאשה כבעלה**.'

גם כאן אין זה מגדיר אותם כאישיות אחת אלא הואיל והתורה פסלה את הקרובים לעדות, מסתברא מילתא שדרגת הקירבה בין איש לאשתו גבוהה יותר מקירבת אח לאחותו וכד' ונידונים לענין זה כגוף אחד.

ג. למרות שתשלומי בושת הם רק למי שהתבייש, סובר רבי יהודה בן בתירא שמי שבייש אשה משלם חלק מתשלומי הבושת לבעלה משום ש'אשתו כגופו' (כתובות סו.).

גם כאן אין זו קביעה שאשתו היא לגמרי כגופו כי אם כן – היה צריך לשלם את כל תשלומי הבושת לבעלה או לחליפין לא לשלם לו כלום כי ממילא כל מה שמגיע לה נחשב כאילו הגיע לו! אלא הסברא היא שבשל הקירבה הגבוהה ביניהם, גם הוא חש בושח ממה שביישו אותה יותר מסתם קרוב משפחה אחר.

מאידך גיסא, מצאנו כמה נושאים בהם חז"ל שללו במפורש את הכלל של 'אשתו כגופו'. כך למשל לגבי מצוות סמיכה על הקרבן – היתה הוה-אמינא שגם אשתו של אדם תוכל לסמוך על הקרבן במקומו מדין 'אשתו כגופו', אך בא הפסוק (ויקרא א,ד) ומיעט אותה – 'וְסִמְךָ יָדוֹ – וְלֹא יַד אִשְׁתּוֹ' (מנחות צג:).

והגאון האדר"ת⁶ הסיק מכאן מסקנה עקרונית: 'ולכאורה מהך במנחות מבואר **דלא אמרינן כלל סברת אשתו כגופו לשום דבר**', ובכך רוצה להכריע שבכל דיני ממונות לא אומרים 'אשתו כגופו', כמו למשל אשה ששכרה פועל לעשות מלאכה ולא שילמה לו בזמן, אין הבעל עובר בבל תלין⁷.

5 ומעין המעשה על ר' אייזל חריף שהיתה לו אשה קשה. יום אחד היא באה אליו בדרישה לגט. "הלילה קמת ולקחת לך לשתות ולא הבאת גם לי" היא התלוננה. "והרי חז"ל אמרו 'אשתו כגופו' – ולכן אחת מהשתים: או שלא הרגשת שגם אני צמאה וזה מעיד שאני לא כגופך וממילא אין לנו מה להמשיך ביחד, או שכן הרגשת ואעפ"כ לא הבאת לי לשתות ואז בטח שאין לנו מה להמשיך ביחד!"...

ענה לה ר' אייזל בפשטות: "אשתי היקרה, בטח שאני חי את העובדה שאת כגופי! בטח שהרגשתי שהיית צמאה. אדרבה, כשהלכתי לשתות זה היה בשביל להרוות את צמאוני! אני מתפלל שלא הרגשתי..."

6 בקונטרס 'ילקוט דוד' (עמ' קנח) שנדפס יחד עם שני ספרים אחרים שלו: הר המוריה ואזני ירושלים (בהוצאת אהבת שלום תשס"ו).

7 ולהלכה מצאנו בזה שלוש דעות בין הפוסקים: דעת החפ"ן חיים (נתיב החסד י,ד) – שרק היא עוברת כיון שסתם אשה בזמנינו נושאת ונותנת בתוך הבית. דעת ערוה"ש (חו"מ שלט"ט) – שגם הבעל עובר כיון ש'אשתו כגופו' ואין פטור של שליח. ודעת השבט הלוי (ז,רלב) – שהוא ספק.

ואמנם, האדר"ת מאריך ומביא עוד מקורות ולא נראה שבא להכריע בסוגיא זו, אך מסתבר שכן ניתן להסיק מהגמ' הזו במנחות ש'אשתו כגופו' היא ודאי לא משוואה גורפת, אלא כל מקרה נידון לגופו וגם היכן שאין לימוד מפורש שבא למעט - יש ללכת אחרי השכל הישר ורק בנושאים שהדעת מתישבת לגבם ייאמר הכלל של 'אשתו כגופו'⁸.

ב. אל תרבה שיחה עם האשה

מי לנו גדולים כחז"ל שידעו גם ידעו מהי הדרך הנכונה לבנות בית נאמן בישראל. ואם במבט שטחי נדמה כי ככל שהאיש והאשה ידברו ביניהם כך יתאמץ הקשר ביניהם, הרי שחז"ל הורו לנו להיפך ואמרו: 'אל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו קל וחומר באשת חברו' (אבות א,ה).

ואמנם מצאנו שהראשונים דנו באיזה מקרה מדובר במשנה. רש"י ורבונו יונה (עה"מ) הביאו דעה ע"פ אבות דרבי נתן שמדובר דוקא כאשר אשתו נדה, כי אז בריבוי הדברים עלולים להכשל בעבירה⁹, אך אין זה אמור כאשר אשתו מותרת לו.

אמנם גם רש"י ורבונו יונה ועוד רבים מהראשונים ביארו כפשוטו שההוראה לא להרבות בשיחה חלה כל הזמן גם כאשר אינה נדה, וכך נימקו אותה:

'לפי שאתה מתבטל מדברי תורה או שאם באת להרבות עמה דברים תבא לספר לה המחלוקת שעשית עם חבריך ודעתן של נשים קלה עליהן ומיד תלך גם היא ותתקוטט עם חברתה אשת חבריך ותמצא מביאה לידי בזיון' (רש"י).

'וידוע כי השיחה עם הנשים על הרוב אמנם היא בעיני הביאה, ולפיכך אמר שלהרבות

8 כגון בענין נר חנוכה ששאלו האחרונים מדוע לא נוהגות גם הנשים להדליק מדין 'מהדרין מן המהדרין' שמשמעו נר לכל אחד ואחד (לש' הרמב"ם והרמ"א תרעא,ב), ותירץ האליה רבה (תרעא,ג): 'ונראה לי דאשתו כגופו ואינה בכלל מזהדרין' (וכן הביא בשם המהרש"ל והמטה משה).

ועוד נידון שהפוסקים תלו בכלל זה - בענין בסיס לדבר האסור שפוסק הרמ"א (שט,ד): 'אם אדם הניח דבר מוקצה על של חברו, לא אמרינן דנעשה בסיס לדבר האסור, דאין אדם אוסר של חברו שלא מדעתו' וחקרו הפוסקים (עי' מנחת שבת ס"ט ס"ק כב) האם גם אשתו בכלל זה או שמא אשתו כגופו. ויפה כתבו בס' אורחות שבת שאין הדבר תלוי בשאלה העקרונית האם אשתו כגופו ולא בשאלת הבעלות הממונית על החפץ, אלא הדבר תלוי בהרגלי השימוש - ורק לגבי חפץ שלו שהיא לא רגילה להשתמש בו יחול הכלל של הרמ"א שאין בכחה להפוך אותו לבסיס, ע"ש.

9 וכן פסק השו"ע בהל' נדה (יו"ד קצה,א): 'חייב אדם לפרוש מאשתו בימי טומאתה... ולא ישחוק ולא יקל ראש עמה אפילו בדברים שמא ירגיל לעבירה'.

שיחה עממה אסור, לפי שהוא גורם רעה לעצמו, רצונו לומר **תיקנה לו פחיתות מידות בנפשו** והיא רוב התאוה' (הרמב"ם בפי' המשנה).

'ששיחת הנשים מביאה לידי **הרהור עבירה** וביטול תורה' (רבנו יונה).

גם לשיטת רוב הראשונים שהמשנה מדברת על כל אשה, רואים שהתנא לא אסר לדבר עם אשתו אלא רק הורה לא **להרבות** בשיחה. משמע שמיעוט שיחה הוא כן דבר רצוי. ממילא צריך להגדיר מהי השיחה מועטה ומהי שיחה מרובה.

והמאירי נתן הגדרה יפה המבדילה בין שני סוגי דיבורים:

'ואמר ואל תרבה שיחה עם האשה והשיחה היא מונחת אצלי על **דבור שאין בו צורך** ועיקר כמו שאומרים תמיד 'שיחה בטלה'...

אבל הזהיר על **הדבור שאין בו צורך בדברי שלום ודברי הבאי** כספור המאורעות וכיוצא באלו שאם יקרהו לדבר בדרך מקרה לא ירבה בכך ואפי' באשתו אמרו כן שלא לגרום רעה לעצמו להטריד מחשבתו בשעה הראויה למלאכתו או לתורתו לפי מה שהוא האדם'.

כלומר, דיבור רציני וכל שכן דיבור של דברי תורה - ודאי מצוה להרבות בין איש לאשתו. התנא דיבר על דיבור שאין בו צורך המכונה בשפתנו 'פטפטת' גם אם אין בו רכילות ולשון הרע.

שיחה כזו אם היא במיעוט דהיינו 'בדרך מקרה' כהגדרת המאירי - שאינו נוהג כן בקביעות אלא לעיתים מזדמנות, אז יש לה מקום וכמו שמביא מרן הרב (בעין איה ברכות ח"ב ז, לד) שתשעת הקבין של שיחה שנטלו הנשים (קידושין מט:): נובע מהבינה היתירה שניתנה בהן (נדה מה:): והמאפיין את השיחה הזו היא הרגישות וההתייחסות לכל פרט ופרט במציאות ולא רק לכללים כמו נטיית הגברים - 'ההרגשה המוכנה בנפש להרגיש כל פרט וכל חלק במציאות ובחיים, שלא יתעלם בתוך הכללים הגדולים. ועל בינה יתירה זו של החיפוש הפרטי הוכנה האשה, שהמה ג"כ משמשניות כדברי חז"ל'.

ויש להוסיף ששיחה שכזו יש בכחה אף לתרום לשלום הבית כפי שהדריך החזון איש באיגרתו המפורסמת חתן צעיר שביקש "להחמיר" ולא להרבות בשיחה עם אשתו, וביאר לו החזון איש שכוונת המשנה 'אל תרבה שיחה עם האשה' - **'באינו צריך לריצוי מדבר**, ולא בשנה ראשונה שצריך להשתדלות התאחדות שזה כונת היצירה והיו לבשר אחד'.

נמצא, שאפילו שיחות בעלמא בין איש ואשתו לא ראו חז"ל בעין יפה אם אין בהן תועלת, כל שכן שאין מקום לשיחות שיש בהן איסורים של ממש כמו לשון הרע ורכילות.

ג. לשון הרע לתועלת

כך כותב רבנו יונה בשערי תשובה (ג,רכא):

'ודע כי בדברים שבין אדם לחבירו, כמו גזל ועושק ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, **יכול לספר הדברים לבני אדם**, גם היחיד אשר יראה יגיד, **כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת**. והנה אמרה התורה שיעיד עד אחד בבית דין על תביעת ממון לחייב את הנתבע שבועה, אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחלה'.

מבואר שלעיתים יש היתר לספר בגנותו של חברו אם יש בכך תועלת 'כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת', ואפילו שאינו מספר בפני בית דין. וכך גם פסק החפץ החיים (הל' לשון הרע כלל י) אך הציב שבעה תנאים להיתר:

א. שיראה הדבר בעצמו ולא ע"י שמיעה מאחרים

ב. שיזהר מאד שלא להחליט תיכף שדבר זה הוא בכלל גזל והיזק אלא רק יחשוש לזה

ג. לפני שמספר לאחרים צריך הוא לנסות ולדבר תחילה עם האדם עצמו

ד. שידקדק בדבריו ולא יגדיל העוולה יותר ממה שהיא

ה. שיכוון לתועלת 'והוא העיקר שעליו סובב כל ההתר הזה'

ו. שישתדל לסבב את התועלת באופן אחר בלי צורך לספר לשון הרע

ז. שע"י סיפורו לא יסבב לו היזק יותר מכפי הדין שהיה פוסק בית דין.

ויש להעמיק בהיתר זה של לשון הרע לתועלת - שלכאורה מנין שהדבר מותר? וכי

מותר לחלל שבת לתועלת? וכי מותר לאכול מאכלות אסורות לתועלת?

ויש ליישב בארבעה אופנים:

א.

רבנו יונה מנמק את ההיתר שלו במה שמצאנו שהתורה התירה לעד אחד להעיד בבית דין בנושא ממוני הגם שאין אפשרות להוציא ממון בפחות משני עדים ועד אחד יכול רק לחייב שבועה, והיתה הוה-אמינא שממילא אין לו מה לבוא לבית דין ואולי יש בזה אפילו צד של לשון הרע שסתם מספר גנותו של חברו ללא שבאמת בית דין יכול לפעול בנושא. אעפ"כ אומרת התורה שיבוא ואף יכול לחייבו שבועה. מכאן למדנו שהתורה מתירה לשון הרע לתועלת, כלומר כדי למנוע הפסד לחברו.

אך דבריו לא כ"כ ברורים, כי סוף סוף מדובר שהאיש מספר את הדברים לבית דין ולתועלת, ומנין לו לרבנו יונה להתיר גם סיפור לאיש אחר שאינו בית דין ואינו יודע לקבל את הדברים באופן הנכון כפי שהדיינים יודעים?

ומוכרחים לומר שבאמת משם גם יש ללמוד את הגדרים והתנאים להיתר - והיינו כשם שעד אחד שהותר לו להעיד בפני בית דין עושה זאת במסגרת הכי אחראית כשכל דבריו לתועלת ואינו מגדיל העוולה וכו', כך אם ימצאו תנאים מקבילים והם שבעת התנאים של החפץ חיים - אז יהיה מותר לספר את הלשון הרע, ובכך יהיה זה זהה למקרה של עד אחד שהתירה התורה.

ב.

הפסוק 'לא תלך ככיל בְּעֵמֶיךָ' מסיים ב'לא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ אֲנִי ה'". ומסביר האור החיים את הקשר בין שני חלקי הפסוק:

'לצד שצוה על הרכילות התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אוזן חבירו והרגוהו בטל אזהרת לא תעמוד וגו'. וצא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם (ירמיה מ) שגילו לו וכשלא חש היה מה שהיה'.

לפי הסבר זה נמצא שיסוד ההיתר הוא מהתורה עצמה - והפה שאסר הוא הפה

שהתיר, וכשם שמצוה שלא לספר לשון הרע כך מצוה לספר לשון הרע לתועלת, ומי שיימנע מכך הרי זה חסיד שוטה¹⁰ ועובר על הלאו של 'לא תעמד על דם רעך'.

ואם תאמר, הרי אם ההיתר הוא מהפס' 'לא תעמד על דם רעך' הרי שרק סיפור שימנע שפכות דמים הוא שהתירה התורה אך לא סיפור שמביא תועלת פחותה מזו?

ויש לומר שכבר הביא החפץ חיים (בבאר מים חיים הל' רכילות ט,א) מהתורת כהנים ומהרמב"ם (בסה"מ מל"ת רצז) שהלאו של 'לא תעמוד על דם רעך' כולל גם כובש את עדותו **בנושא ממוני** כגון שראה את ראובן גונב משמעון ונמנע מלבוא לבית דין כדי להעיד – שגם זה בכלל הלאו ד'לא תעמוד'¹¹. הא למדנו שגם סיפור לשון הרע על מנת למנוע **נזק** לחברו גם הוא כלול בהיתר של לשון הרע לתועלת.

ג.

הצד השווה לשני ההסברים הנ"ל הוא שיש לימוד מיוחד שבא להתיר לשון הרע לתועלת. ואולם יש להביא עוד שני הסברים שההיתר הוא לא בגלל לימוד מיוחד אלא מעיקרא הדבר לא נאסר באיסור של לשון הרע:

יסוד איסור לשון הרע מופיע בתורה בפסוק (ויקרא יט, טז) 'לא תלך רכיל רעך' – וביאר הרשב"ם: 'לא תלך רכיל - המחזר בעיירות, מהלך לומר לשון הרע מזה א זה' כלומר התורה אסרה מעשה שהוא **מטרה בפני עצמה** כמו אותו וכולל ההולך ממקום למקום כך ההולך רכיל הולך ומפטפט ומספר מזה לזה. שלא כן כאשר מספר לשון הרע לתועלת, אז הסיפור הוא לא מטרה אלא אמצעי כדי להביא תועלת וממילא אינו בכלל האיסור.

10 סוטה (א:): 'היכי דמי חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר: לאו אורח ארעא לאיטתכולי בה ואצולה' (מי הוא חסיד שוטה? כגון שרואה אשה טובעת בנהר, ואומר לעצמו: אין זו מידת דרך ארץ להסתכל בה ולהצילה).

11 וא"ת א"כ מדוע דברה התורה דוקא על 'דם רעך' ולא הזכירה גם 'ממון רעך'? י"ל ע"פ מה שביאר המשך חכמה עה"מ (ויקרא יט, טז) שבדיני נפשות חייב למסור עדות אפילו לא תבעו משא"כ בדיני ממונות רק אם תבעו אותו, ע"ש.

ד.

התוס' במועד קטן (יד: ד"ה מהו) העירו כיצד תיקן עזרא הסופר דין נידוי (ע"ש מו"ק טז). והרי עובר בכך על לאו מהתורה של 'לא תקלל חרש' (ויקרא יט, יד)? ותוס' מסתפק אולי למדו זאת מסוטה.

ואולם הג"ר אלחנן וסרמן בקובץ הערות (ס"ע) מציע תירוץ מחדש ויסודי על השאלה:

ל'ולוי דבריהם היה נראה, דכל האיסורין שבין אדם לחבירו אין איסורין אלא דרך קילקול והשחתה שלא לצורך, וכמו בלאו דלא תשנא את אחיך, דאין האיסור אלא בשנאת חנם, היינו שלא ראה בו דבר ערוה, אבל אם ראה עליו דבר ערוה מותר לשנאותו...

וכן בלאו דחובל, כתב הרמב"ם (חובל ומזיק ה,א) דהאיסור הוא דוקא אם חובל דרך נציון, והיינו מדחזינן דמותר לרב להכות תלמידו...

וכן בלאו דאלמנה ויתום לא תענון, כתב הרמב"ם (בהל' דעות ו,י) דאם עינה אותן ללמדן תורה או אומנות ליכא איסורא.

וכן בלאו דלא תלך רכיל, מותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת כדי להשקיט המריבה.

וכן בלאו דאונאת דברים, מותר להקניטו בדברים דרך תוכחה, וכן מותר להלבין פנים דרך תוכחה, אם לא חזר בו אחרי שהוכיחו בסתר, ומותר גם לקללו בשביל זה, כמו שעשו כל הנביאים בישראל, והוא לשון הרמב"ם (בהל' דעות ו,ח). ומוכח מכל זה, דכל האיסורין האלו הותרו לצורך תועלת'.

ונראה להטעים את הדברים - שונים הם במהות איסורי בין אדם לחברו מאיסורי בין אדם למקום: האיסורים בין אדם למקום הם איסורי חפצא - כלומר התורה אסרה את עצם מעשה העבירה בכל מקרה ועצם פעולת העבירה היא פגיעה כלפי שמיא.

מה שאין כן במצוות בין אדם לחברו - אין איסור חפצא במעשה עצמו כי הפגיעה היא רק בחברו, והרי אנו עבדיו של הקב"ה ולא של החבר. אלא שבמקרים מסויימים רואה רבונו של עולם פגיעה בזולת כאילו פגיעה בו ית' - אך מקרים אלו אינם בהכרח מעשי חפצא מוחלטים אלא מעשים שנובעים מאיבה כלפי הזולת. ואולם כאשר ישנה תועלת במעשים אלו הרי שהתורה מלכתחילה לא אסרה את המעשים הללו וזו הסיבה

לשורת ההיתרים שמצאנו כפי שמביא הגר"א וסרמן.

גם אחרי ארבע מקורות אלו – עדיין ניכר שההיתר לספר לשון הרע לתועלת הוא היתר רגיש מאד שיושב בין שתי עבירות חמורות: מצד אחד סיפור לשון הרע ומהצד השני הימנעות מלספר את הלשון הרע לתועלת שעלולה לגרום לעוול גדול ואף לשפיכות דמים, ועל כגון זה נאמר 'אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי' (ברכות סא.).

זו הסיבה שכל כך הזהיר החפץ חיים בנושא זה ואמר (הל' לשון הרע י, טו):

'ועתה ראה אחי, איך צריך שקול גדול לזה באיזה אפן לספר הענין, כי בעת הספור הוא עומד בסכנה עצומה של אסור ספור לשון הרע, אם לא ישמר עצמו בכל הפרטים, וביותר בפרט הב' והד', ופשוט דעל זה נוכל לומר, "מות וחיים ביד הלשון".'

לשון הרע לתועלת בין איש לאשתו

לאור מה שהתבאר על הרגישות המיוחדת של ההיתר לספר לשון הרע לתועלת, מובן מדוע נזהר מאד החפץ חיים מלהרחיב את גבולות הגיזרה של גדר 'לתועלת'. כל הרחבה של היתר זה עלול להוות פירצה חמורה שתאפשר לכל אחד לספר ככל העולה הרוחו בטענה שהוא לתועלת.

ולכן מלבד שבעת התנאים שהציב החפץ חיים, הוא נזהר עוד כאשר התיר סיפור לשון הרע שהתועלת בו היא רק לטובת שלוותו של המספר (שם כלל י' הפרט החמישי):

'ואפשר דהוא הדין אם כונתו בספורו להפג את דאגתו מלבו, הוי כמכוון לתועלת על להבא, [ולפי זה מה שאמרו ז"ל (יומא עה.) דאגה בלב איש ישחנה לאחרים, קאי גם על ענין כזה], אך שיזהר, שלא יחסרו שאר הפרטים שבסעיף זה'.

מובן מאד מדוע נקט החפץ חיים לשון ספק ('ואפשר'). כי עד כאן מצאנו היתר לספר לשון הרע כאשר התועלת היא ממשית – אם בהצלת נפשו של חברו ואם בהצלת ממונו. ואולם לא מצאנו היתר כאשר התועלת היא רק רוחנית, להפיג דאגה. ואדרבה, הדברים צריכים ביאור – מה בכלל הצד שיהיה הדבר מותר?

לפי שני ההסברים האחרונים שהבאנו - נראה שהדבר מובן יותר. יסוד ההיתר לספר לשון הרע לתועלת איננו נובע מהיתר מיוחד של התורה כמו עד אחד שיכול לחייב שבועה או הלאו ד'לא תעמד על דם נקב'. ההיתר הוא שמלכתחילה התורה לא אסרה סיפור שכזה. ולכן יש מקום להכליל גם תועלת מהסוג הזה שמרגיעה את המספר, כי סוף סוף אם זו באמת הסיבה והוא מקפיד על כל יתר התנאים הרי שאינו בכלל 'הולך רכיל'.

ובאשר ללשון הרע בין איש לאשתו - לא מצאנו בקרב הפוסקים היתר מעֵבֶר להיתר הכללי להפיג דאגה, כי כאמור אין לקשר שבין האיש והאשה מעמד מיוחד שעוקף איסורי תורה.

וודאי שלא נכון לטעון שהאיש והאשה נחשב הכל גוף אורגני רצוף אחד, בבחינה של שלוחו כגופו... ומעלין איפוא זאת כאילו משמיע לעצמו... כי זה בגדר של 'כגופו' - זאת אומרת, שהדבר בא בפני הגוף האורגני¹².

היתר הגרש"ז אויערבאך

מצאנו הוראה מעניינת של מרן הגרש"ז אויערבאך בנידון דין שהופכת את הסיפור בין איש לאשתו ליותר מוגדרת כ'לתועלת'.

בספר 'ועלהו לא יבול' של ידידי הרב נחום סטפנסקי שליט"א, בחלק השלישי שיצא לאור לאחרונה (עמ' תכז) מביא מכתב מהג"ר ירוחם בורודיאנסקי שליט"א, משגיח בשיבת 'קול תורה' וחתנו של הגרש"ז א. במכתב חוזר ומבאר הגר"י בורודיאנסקי דברים שהובאו בשמו במהדורה הראשונה של הספר 'התורה המשמחת' וכך הוא כותב:

'ולענין לשון הרע, הלכה פסוקה היא בחפץ חיים שלשון הרע אסור גם בין איש לאשתו.

12 דברים אלו הם ציטוט של הגאון בעל הציץ אליעזר (כנב) שהתיר בשל כך למנהל מחלקה להכתיב נתונים אישיים של חולה למזכירתו האישית. במאמרו הנ"ל רצה ר"י שרלו להקיש מזה גם ליחסים בין איש לאשתו. ולענ"ד אין הדברים דומים כלל וכלל. ראשית, הצי"א לא תולה את ההיתר שלורק על יסוד זה אלא הוא מצרף אליו עוד שני נימוקים, והראשון שבהם הוא שהחולה יודע שכך הם סדרי העבודה של הרופא ועל דעת כן הסכים להיות מטופל על ידו, ע"ש. שנית, גם לפי נימוק זה הצי"א פותח אותו במילים 'מכיון שאחרת לא יוכל הרופא למלא תפקידו כראוי, ומוכרח לעזרת מזכיר או מזכירה כדי להכתיב על ידה את התוצאות' מבואר שעיקר ההיתר הוא משום שבלתי אפשרי לעבוד אחרת במערכת גדולה זו הדרך שבה היא יכולה לתפקד - שהעומד בראשה יהיה איתו עוד מישהו שישתתף בטיפול של הנתונים הרבים המגיעים לשולחנו. כל אלו לא שייכים בכלל ביחסים בין איש ואשה.

ואולם במקרה שאין זה סתם לשם ספור דברים כגון שפגע בו מישהו ואשתו רואה שמצטער ורוצה לספר לה כדי לשתף אותה בצער, וכן להיפך, בכהאי גוונא יש לומר שהוא לתועלת ומותר.

ואף דבין אנשים סתם נסתפק החפץ חיים אם משום "דאגה בלב איש ישיחנה" חשיב לתועלת ונשאר בצריך עיון, **בין איש לאשתו ודאי הוי לתועלת משום שלום בית, וגם שהם מחוייבים זה לזה לישא יחדיו בעול החיים**. וכן פסק מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

אלא שהעיר ממה שכתב באבות דרבני נתן ד"אל תרבה שיחה עם האשה" היינו שלא לספר לה מה שפגעו בו כדי שלא יזדלזל בעיניה, **ולכן צריך לנהוג בפקחות לספר לה באופן כזה שלא יגרם נזק**, אבל אין זו עצה שלא יספר כלל. וכל הדברים הללו הם בכלל "אוהבה כגופו" בהנהגה המעשית.

ונראה שיסוד ההיתר של הגרש"ז הוא, שהספק של החפץ חיים האם סיפור כדי להפיג דאגה הוא בכלל 'לתועלת' הוא רק משום שלא ברור שסיפור הדברים יביא באמת תועלת, כי בדרך כלל התועלת היא במה שחברו יעודד את רוחו וכו', אך מי אמר שזה מה שיעשה חברו ושהדברים שלו יעודדו אותו?

מה שאין כן כאשר מספר את הדאגה לאשתו או אשה לבעלה – כאן הרי ברור שיקבל עידוד, שהרי זה עיקר השלום בית להיות לעזר ולאחיסמך ('עזר כנגדו').

וזו כנראה כוונת הגר"י בורודיאנסקי כשאמר שהוא בכלל 'שלום בית' – דהיינו שעיקר השלום בית מושתת על העובדה שהאחד תומך בשני. לכן בכהאי גוונא מדייק הגרש"ז א לא קיים הספק של החפץ חיים וברור שהוא בכלל לשון הרע לתועלת.

ואעפ"כ צריך לדעת שהיתר מחודש הוא, וכפי שהעיר עליו תלמיד מובהק אחר של הגרש"ז א – הגר"א נבנצל שליט"א (ועלהו לא יבול שם עמ' תכה): 'קשה לי להאמין להיתר זה. אולי ישאל את הרב בורודיאנסקי'.

וגם חתנו האחר של הגרש"ז א – הגר"נ גולדברג הסתייג מההיתר הזה כפי שמביא ג"כ שם:

'לקראת הדפסת הספר אמר לי חתנו של הרב, הרב זלמן נחמיה גולדברג: אני זוכר שדיברתי עם מורי וחמי הרב בקשר לשאלה – האם מותר לבני זוג להשיח את צערם זה לזה בעניינים שונים, שכרגיל יש לחשוש בהם לאיסור לשון הרע? זכרני שמורי וחמי הסתפק בכך, ואיני יודע כיצד היתה הכרעתו בענין זה הלכה למעשה.

הרב זלמן נחמיה גולדברג הוסיף ואמר לי: מעולם, כל מה שמורי וחמי דיבר איתי, אף פעם הוא לא אמר לי בלשון הכרעה, אלא היה מסתפק ואומר שאפשר לומר כך ואפשר לומר כך'.

הרי שהיתר זה בשם הגרשז"א גם הוא בבחינת 'הררים התלויין בשערה' ואינו מוסכם בקרב תלמידיו של הגרשז"א. ואולי ניתן לומר גם על היתר זה את מה שהיה מעיר רבנו הרב צבי יהודה (עי' שיחות הרצי"ה לפ' קדושים סדרה ב' סעיף 2) על היתרו של החפץ חיים לספר לשון הרע על אפיקורסים ש'אם היה מוותר על קולא זו, היה טוב יותר'...

הרע ועין רעה

ר' אברהם צהר

“זכור את אשר עשה ה' אלוקיך למרים”

החפץ-חיים בפתיחת ספרו, מונה את מנין הלאוין (17!) ומניין העשין (14!), שמספר לשון הרע עובר עליהן או עלול לעבור עליהן. מצות העשה הראשונה בה פותח החפץ-חיים, היא “זכור את אשר עשה ה' אלוקיך למרים”, שזו מצות עשה לזכור את חטא מרים, ובעיקר לא את החטא אלא את תגובת ה' לחטא, שהעניש אותה בעונש חמור למרות היותה צדקת גדולה ונביאה קדושה, ואנו צריכים ללמוד מזה בקל וחומר את חומרת העוון, שהרי היום כולנו כאזובי הקיר לגבי מרים הנביאה (כלשון החפץ חיים עצמו בשמירת הלשון, שער התבונה חלק יב). כמובן לא רק לזכור באופן שכלי תאורטי אלא זכרון חי, המשפיע על החיים, לכן מי שמדבר לשון הרע בוודאי לא זוכר במובן זה את חטאה של מרים. המקור לכך שמצוה זו עוסקת בלשון הרע נמצא כבר בספרי (כי תצא פיסקה ערה): “זכור אשר עשה ה' אלהיך למרים, וכי מה ענין זה לזה נתנו הענין לו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע, והלא דברים קל וחומר ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהניתו של משה ולשבחו של מקום ולבנינו של עולם כך נענשה המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה שיענש” ומונה אותה הרמב”ן (מצוה ז): “מצוה שביעית שנצטוו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה ית' למרים כשדברה באחיה עם היותה נביאה ואחיה גמול חסדה ועל ידה ניצל כדי שנתרחק מלשון הרע”.

האם מרים חטאה בלשון הרע?

אלא שהדבר צריך בירור, האם מרים באמת חטאה בחטא לשון הרע? מהתגובה של הקב”ה נראה שזה בכלל לא החטא. (במדבר יב, ו-ח): “ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה”. מתוך תגובתו של הקב”ה נראה שהחטא של מרים ואהרון הוא מה שאנו מכנים היום תנ”ך בגובה העיניים, שהם הסתכלו על משה כאילו הוא כמוהם, אף שכמובן, זו מדרגה גבוהה מאוד, מדרגה של נביא. ועל פי זה הם דנו שהוא לא היה צריך

לפרוש מאשתו. אבל באמת, מדרגתו היא מעל ומעבר למדרגה זו. הוא לא נביא רגיל. הרמב"ם אומר שמשה אינו נביא כלל, הוא מדרגה אחרת, אך כיוון שאין לנו מילה לתאר את המדרגה הזו, והמילה הכי קרובה שיש לנו זה נביא, לכן אנו משתמשים במילה זו. אך אין להסתכל כך על משה רבנו. אם כן, מובנת מאוד חומרת העוון, ההתבוננות על גדולי האומה שלנו צריכה להיות ביראה, ברטט ובזיע, וכמו שאומרת התורה: "מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה". ולכאורה אי אפשר ללמוד ממקרה זה על חטא לשון הרע. רגיל שאדם מדבר על חברו.

חטא המרגלים

גם בחטא המרגלים אנו נפגשים בחטא לשון הרע. כך פותח רש"י את פרשת שלח, פרשיית חטא המרגלים: "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר" גם פה לכאורה צריך בירור האם יש פה באמת חטא לשון הרע. האם יש דבר כזה בכלל לשון הרע על ארץ? בנוסף נראה שהם עשו בדיוק את מה ששלחו אותם לעשות (במדבר יג, יח-כ): "וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין". ותשובתם הייתה בהתאם: "ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם ילדי הענק ראינו שם" (שם, כז-כח). אם כן, שלחו אותם לרגל את הארץ, לבדוק אם תהיה נוחה להיכבש או לא, ולכאורה זה בדיוק מה שענו שאינה נוחה להיכבש. האם יש פה חטא לשון הרע? אולי יש פה חסרון באמונה, שהקב"ה הבטיח לנו את הארץ, ולכן בוודאי נוכל להם, או חטא של מאיסה בארץ חמדה שלא רצו להיכנס אליה. אבל חטא לשון הרע לכאורה אין פה.

לשון הרע ועין רעה

על פי הגמרא בסנהדרין אפשר להסביר מה היה חטאם של המרגלים (סנהדרין קד): "אמר רבא אמר רבי יוחנן בשביל מה הקדים פ"א לעי"ן בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם". במגילת איכה הפרקים מסודרים לפי סדר האותיות, מלבד האותיות פ"א ועי"ן, שהתחלפו. חז"ל קשרו זאת לחטאם של המרגלים שהקדימו פה לעין. כלומר דיבור לא טוב נובע מהתבוננות מקולקלת או מחוסר התבוננות. וכך מבאר

המהר"ל (נצח ישראל פרק ט): "ומה שהקדים הפה לעין כי העין שהוא רואה הנמצא לפניו לכך העין דבק אל המציאות, והדבר שהוא רע כאלו אינו נמצא כלל ויש לסור עינו מן הרע, ולכך הפה אחר העין שלא ידבר אדם רק מה שהוא שייך לעין הוא המציאות כמו התורה והמצווה אבל אלו הקדימו הפה לעין שהיו מדברים מה שאין לו מציאות כלל". באופן מציאותי העין יכולה לראות רק את מה שקיים. לעומתה הפה יכול לדבר גם דברים שאינם קיימים כלל. העין רואה את המציאות כפי מה שהיא, אבל הפרשנות של המציאות הזו יכולה להיות מסולפת אם לא מתבוננים בעין נכונה. שהרי מחשבה זו שנובעת מתוך ההתבוננות היא כבר שייכת אל הדיבור, שהוא כלי להוציא את המחשבה אל הפועל. אך באמת לפני המחשבה והדיבור צריכה להיות התבוננות טהורה. המהר"ל עצמו מסביר מהי ההתבוננות הטהורה, היא המציאות באמת, למשל - התורה והמצווה. אם כן, לשון הרע נובע מתוך ראייה שטחית של המציאות, מתוך תפיסה נקודתית של אירוע כזה או אחר. ולא מתוך התבוננות חודרת מי הוא האדם העומד במוקד הסיפור. זהו השורש של חטא לשון הרע - עין רעה. כמובן החטא הוא רק כאשר האדם מספר את הלשון הרע, אך יסודו הוא כבר בהתבוננות. בזה יתבאר שזהו בדיוק חטאה של מרים - בהתבוננות שאינה חודרת לעומק מדרגתו של משה רבנו. כמו כן, זהו גם חטאם של המרגלים, שלא התבוננו בארץ הקודש על פי דרכה של תורה, על פי כל המהלך האלוקי שהוציא אותנו הקב"ה מארץ מצרים בשביל להביא אותנו אל הארץ הנכספת. וכנגדם ניצבת תגובתם של יהושע וכלב (במדבר יד, ח) "אם חפץ בנו ה' והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש".

דינים המובנים על פי הגדרה זו

על פי הגדרה זו ניתן לבאר מספר דינים בהלכות לשון הרע:

(1) לצורך

לפעמים מותר לדבר לשון הרע, כאשר זה לשון הרע "לצורך". למשל, אם אדם יודע על פלוני שהזיק לחברו ולא שילם, מותר לו לספר זאת בשביל שהוא ישלם. היתר זה הוא כמובן לא כל כך פשוט וצריך שיתקיימו הרבה תנאים בשביל שיהיה מותר, והחפץ-חיים עוסק בזה באריכות בהלכות לשון הרע כלל י. לכאורה, היתר זה תמוה מאוד, איך אפשר לעבור על איסור בשביל שחברי לא יפסידו? האם יעלה על הדעת שיהיה מותר לאכול נבלות וטריפות בשביל שחברי לא יפסידו את המגיע לו, אף אם זה מגיע לו בצדק וביושר? כמובן שלא. אין שום היתר לעבור על איסורים בשביל כך. צריך לומר שכאשר

מתקיימים כל התנאים שעל פיהם מותר לספר על חברי, אין פה איסור לשון הרע כלל, ואולי יתבאר על פי מה שאמרנו לעיל. אם האיסור הוא לדון את פלוני, להתבונן על פלוני מה הוא, אזי כאשר אין נפקא מינה מעשית לכך כל הדיבור הוא לדבר עליו, שזה אסור. אך כאשר אני צריך לדון אם להתחתן עם פלוני או אם לתבוע את ממוני מפלוני כאן כבר אנו לא עוסקים מה הוא. ולכן כאשר מתקיימים כל התנאים, זה מותר.

(2) "בצדק תשפוט עמיתך"

החפץ-חיים בכלל ג בהלכות לשון הרע ובעוד מקומות רבים, מבאר את גדרי הציווי של "בצדק תשפוט עמיתך" שצריך לדון את חברו לכף זכות. לכאורה אמנם יש פה עוד מצות עשה חשובה אך אין זה ספר לכל מצוות העשה, זה ספר להלכות לשון הרע. על פי דברנו יתבאר, שהרי לשון הרע והמצוה לדון לכף זכות קשורות ביסודן, שהרי כל איסור לשון הרע נובע מהתבוננות לא נכונה על האדם המדובר, והציווי לדון לכף זכות הוא דרך התורה איך להתבונן נכון. כמובן, גם אחרי שמתבוננים על פי גדרים אלו אסור לספר לשון הרע, אך זה היסוד לאיסור, ולכן החפץ חיים עוסק בו בספרו.

(3) לשון הרע על אמת

החפץ חיים פותח את הלכות לשון הרע כך: "אסור לספר בגנות חברו אפילו על אמת גמור". כמובן, את זה אפשר להבין גם בלי ההגדרה שלנו, שהרי נכון שזה אמת, אבל בשביל מה לספר, זה רק מוסיף רע. אך לפי ההגדרה שלנו אפשר לבאר יותר, שכלל לא נכון לומר שזה על אמת, מכיון שזה נובע מהתבוננות חלקית ושטחית, מראיית חלק קטן מן האמת ולדון על פיה, ואין זו האמת.